

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

27 november 1968

53e jrg.

No. 2672

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Boemerangeffect	1081
<i>T. de Vries:</i>	
Noodzakelijke hervorming van het internationale geldstelsel	1082
<i>Drs. J. Timmers:</i>	
IMF en SDR; commentaar op een wetsontwerp	1084
<i>Dr. W. T. Kroese:</i>	
Een Marshall-ballet voor de velds (I)	1089
<i>Dr. E. J. Tobi:</i>	
30 november: inwerkingtreding Engelse Trade Descriptions Act 1968	1092
<i>Dr. E. de Vries:</i>	
Hogere rijstproductie: alternatief voor buitenlandse hulp aan Indië?	1095
Geld- en kapitaalmarkt	1097
Recente publikaties	1098

Boemerangeffect

Wat een geluk dat dit een weekblad is en geen dagblad. We kunnen nu rustig stellen dat we ook vóór zaterdag jl. niet geloofden in een devaluatie van de frank. De lezer kan toch niet controleren of dit slechts wijsheid achteraf is. Maar laat ons toch maar solidair zijn met onze dagblad-collega's en zeggen dat ook wij eind vorige week niets anders verwachtten dan een devaluatie.

Nu, één dag na de rede van het Franse staatshoofd, moeten we bekennen dat onze aanvankelijke verbijstering na de bekendmaking van de beslissing niet te devalueren, is omgeslagen in een houding van „Was die devaluatie, die iedereen iedereen heeft aangepraat, eigenlijk wel zo onontkoombaar; is de weigering van De Gaulle toch ook niet een beetje economisch te rechtvaardigen?”

Wij kunnen vaker de *daden* van het Franse staatshoofd billijken dan de *motieven*, waardoor zij worden ingegeven. Ook nu zullen zijn motieven waarschijnlijk voor een groot deel zijn ingegeven door prestige-overwegingen en nationalistische sentimenten. Om dergelijke, o.i. vaak verwerpelijke, redenen heeft hij echter een beslissing genomen die op zichzelf geenszins verwerpelijk behoeft te zijn. Wanneer devalueert een land namelijk? Volgens het IMF in geval van een „fundamentele onevenwichtigheid van de betalingsbalans” van dat land. Nu hangt het er maar vanaf wat je onder „fundamenteel” verstaat, maar men kan toch niet stellen dat de Franse betalingsbalans, zoals die van het Verenigd Koninkrijk gedurende vele jaren, in een permanente crisis heeft verkeerd. De belangrijkste oorzaak van de huidige moeilijkheden was een *incidentele* factor: de enorme vlucht uit de frank, vooral door het Franse bedrijfsleven en de middenklasse (waarop het Gaullistische regime juist drijft!), geen *structurele* factor als hardnekkige tekorten op de handelsbalans.

Natuurlijk zijn er in de afgelopen maanden aanzienlijke loonkostenstijgingen opgetreden en is Frankrijks concurrentiepositie verzwakt, maar toch niet zodanig dat *alleen* dit voldoende reden voor devaluatie kon zijn. Is ook Nederland een loonexplosie niet te boven gekomen? Welnu, wanneer de internationale reddingsactie (bijna \$ 3 mrd.) en het pertinente besluit van de Franse regering om niet te devalueren er in zullen slagen het vertrouwen in de frank te herstellen, dan moet de Franse economie zelf geacht worden voldoende spankracht te hebben om een economisch herstel te kunnen realiseren. Tekenend daarvan waren reeds aanwezig.

De monetaire perikelen van de afgelopen weken zijn in niet geringe mate verhevigd doordat ze in de politieke sfeer zijn getrokken. Uitlatingen van sommige ministers in Bonn (Strauss: „Duitsland wenst niet in het beklagdenbankje te zitten”) en vele krantencomentaren — het De-Gaulle-moet-zakjes-plakken-sentiment — laten dit maar al te goed blijken. Verwonderlijk was dit niet. Men zou hier van een boemerangeffect kunnen spreken. De crisis van vorig jaar rond het pond en alle problemen verbonden met een sanering van het internationale geldstelsel in de afgelopen jaren zijn in de eerste plaats door Frankrijk verpolitiseerd. Dit land kan daarom niet het buitenland verwijten dat het een devaluatie opgedrongen kreeg. De boemerang is gewoon teruggekeerd.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

1081

Noodzakelijke hervorming van het internationale geldstelsel

We beleven weer een grootscheepse internationale monetaire crisis. Het is de vierde in een tijdsbestek van twaalf maanden. Een jaar geleden hadden wij te maken met de vertrouwenscrisis in het pond die eindigde met de devaluatie van die munteenheid op 18 november 1967. Kort daarop volgde een eerste speculatiegolf ontketend in de verwachting van een verhoging van de goudprijs en een devaluatie van de dollar. De eerste golf kon worden weerstaan. Maar de tweede golf leidde tot het besluit van de leden der zgn. goudpool van 17 maart 1968 om de verkopen van goud aan particulieren uit de monetaire reserves te staken; de pariteit van de dollar kon gelukkig worden gehandhaafd. En thans zitten wij dan met een vierde monetaire crisis, ontketend door de verwachting dat de huidige wisselkoers tussen de Franse frank en de Duitse mark niet blijvend kan worden gehandhaafd.

DE HUIDIGE CRISIS

Twee feiten verdienen de bijzondere aandacht. In de eerste plaats moet worden vastgesteld dat de vier belangrijkste valuta's ter wereld — dollar, pond, mark en frank — alle ten principale betrokken zijn geweest bij de monetaire crises der afgelopen twaalf maanden en dat ook de monetaire rol van het goud in het geding is gekomen. Er staan dus gewichtige zaken op het spel. In de tweede plaats moet worden geconstateerd dat de huidige beroering voornamelijk de mark en de frank betreft. Geen van deze beide valuta's vervult een noemenswaardige rol als reservevaluta. De reservevaluta's zelf zijn dit keer in eerste instantie grotendeels buiten schot gebleven. Ook indien wij derhalve het advies zouden volgen van hen die — terecht of ten onrechte — voorstellen het gebruik van nationale valuta's als reservemiddel uit ons internationale geldstelsel te bannen, dan nog zouden wij crises zoals de huidige moeten blijven vrezen. Zij ontnemen hun oorsprong klaarblijkelijk niet direct aan de goudwisselstandaard.

De huidige beroering vloeit in belangrijke mate voort uit het heersende pariteitensysteem, het systeem van de zgn. „adjustable peg”. Onder dit stelsel, dat vastgelegd is in de Statuten van het Internationale Monetaire Fonds, zijn de lidstaten verplicht de waarde van hun valuta te handhaven op een peil dat vrijwel niet mag afwijken van de met het IMF overeengekomen pariteit. De statuten van het IMF voorzien echter tevens in de mogelijkheid van een plotselinge wijziging van die pariteit, indien de internationale betalingen van een land een *fundamentele on-evenwichtigheid* vertonen. Dit stelsel is een waar paradijs voor de speculant. Doet zich een betalingsverstoring voor, dan doet hij er goed aan op grote schaal zwakke valuta's om te ruilen in sterke. Gebeurt er niets dan kan hij de operatie zonder veel kosten ongedaan maken; de vaste

pariteit wordt in die hypothese immers gehandhaafd. Gaan de autoriteiten wél over tot pariteitswijziging dan maakt de speculant aanzienlijke winsten. Wisselkoersspeculatie is derhalve praktisch zonder risico maar biedt wél de mogelijkheid van belangrijke winsten. En deze speculatiewinsten treden op zowel wanneer de zwakke valuta devalueert als wanneer de sterke valuta revalueert.

Hoe zal de huidige crisis aflopen? Zal men pariteitswijzigingen kunnen voorkomen, of zal men de wisselkoersen, vroeger óf later, toch moeten veranderen, zoals we in 1961 met de mark en in 1967 met het pond hebben meegemaakt? Welke subsidies, belastingheffingen en restrictieve maatregelen op het gebied van het internationale betalingsverkeer zal men moeten invoeren en hoeveel interne inflatie c.q. deflatie zal er nodig zijn om de huidige pariteiten te handhaven? En tot wat voor andere ingrepen zullen de autoriteiten, op het ogenblik van schrijven verenigd in Bonn, op den duur nog moeten besluiten?

Er valt op deze vragen geen verstandig antwoord te geven. Maar wat vaststaat is de grote onzekerheid die de huidige monetaire arrangementen op het internationale economische verkeer leggen; en de schade die de internationale economische betrekkingen daarvan ondervinden. Het stelsel van de „adjustable peg”, dat juist ten doel had de internationale economische betrekkingen te bevorderen, schiet derhalve aan zijn doel voorbij.

COMPROMIS

Wanneer wij ons dan afvragen welke herzieningen er in het thans vigerende pariteitensstelsel tot stand zouden moeten worden gebracht, dan dienen wij allereerst te bedenken dat het huidige stelsel een *compromis* is, en wel een compromis tussen een stelsel van onveranderbare pariteiten aan de ene kant en een stelsel van vrij fluctuerende wisselkoersen aan de andere kant. Wij hebben immers stabiele wisselkoersen die echter in geval van een fundamentele evenwichtsverstoring verandering kunnen ondergaan. En zulke veranderingen komen in feite geregeld voor. Vanaf het herstel van de convertibiliteit in 1958 is de pariteit gewijzigd van de Franse frank (1958), van de mark en de gulden (1961) en van het pond (1967). Dat wil zeggen dat vier van de tien leden van de in het internationale monetaire bestel zo belangrijke Groep van Tien binnen een tijdsbestek van tien jaar hun pariteit hebben gewijzigd. Daarbij blijft dan het stopzetten van de verkopen van monetair goud aan particulieren nog buiten beschouwing.

Genoemd compromis tussen onveranderlijke en vrij fluctuerende wisselkoersen werd 25 jaar geleden uitgewerkt tijdens de oprichting van het IMF. De tijd lijkt aan gebroken om in het licht van de huidige omstandigheden

en van de ervaringen die wij sinds het herstel van de convertibiliteit hebben opgedaan te komen tot nadere bepaling van dat compromis.

GROTERE FLEXIBILITEIT

De ervaringen van de afgelopen tien jaar wijzen nu op de wenselijkheid van een iets grotere mate van flexibiliteit in ons pariteitenstelsel¹. Dit vloeit voort uit de gebleken noodzaak van tamelijk frequente pariteitswijzigingen in de achter ons liggende jaren en uit het feit dat verstoringen van het internationale betalingsevenwicht gemakkelijk tot ontwikkeling komen in de Atlantische wereld, die wél een hoge mate van economische verbondenheid kent, maar waarin het beleid gedecentraliseerd tot stand komt.

Hoe moet het nieuwe compromis er in concreto uitzien? Het zal de lezer duidelijk zijn dat deze vraag in het bestek van een kort tijdschriftartikel geen adequate beantwoording kan krijgen. Sterker nog, zij kan slechts worden opgelost in grondige en gedetailleerde internationale besprekingen, waarin zowel de analytische als de praktische, psychologische en politieke aspecten aan de orde komen. Daarbij zal dan tevens recht moeten worden gedaan aan de zeer verschillende omstandigheden waarin de diverse deelnemers aan het internationale verkeer zich bevinden. Men denke bijv. aan de problemen der landen met een reservevaluta en de speciale band tussen de dollar en het pond.

Enkele uitgangspunten voor een dergelijk gesprek kunnen niettemin bij wijze van voorbeeld worden aangegeven. Aangeknoopt kan worden bij de marges waarbinnen de wisselkoersen onder het huidige stelsel mogen fluctueren. De statuten van het IMF schrijven voor dat de maximum en minimum koersen niet meer dan één procent van de pariteit mogen afwijken². Deze marge sluit nauw aan bij de vooroorlogse spreiding tussen de zgn. goudpunten. Deze spreiding werd bepaald door het verschil tussen de aan- en verkoopkoers van goud door de centrale bank, op zijn beurt historisch afgeleid van het renteverlies dat optrad wanneer men goud naar de munt bracht om er gouden munten van te laten slaan. De spreiding tussen de goudpunten werd voorts bepaald door de kosten van verscheping van het goud, inclusief de kosten van verzekering en het renteverlies.

Het is echter duidelijk dat deze historische gegevens niet meer relevant zijn voor ons huidige internationale geldstelsel waarbij de monetaire autoriteiten in het geheel geen goud meer aan particulieren verkopen, maar in plaats daarvan op de valutamarkten interveniëren met nationale valuta's, hoofdzakelijk dollars, die tegen zeer geringe kosten worden overgeboekt. De technische noodzakelijke spreiding is dan ook veel geringer dan de spreiding die in feite door de monetaire autoriteiten wordt toegepast. De mate waarin de feitelijke spreiding tussen de uiterste koersen de technisch noodzakelijke overtreft is echter niet vastgesteld op basis van een adequate analyse van de daaraan verbonden consequenties, maar veeleer gebaseerd op de geschetste tradities uit een vervlogen tijdperk.

Een eerste onderwerp van onderzoek zou daarom de vraag moeten zijn naar de optimale spreiding tussen de uiterste koersen. Het lijkt geenszins uitgesloten dat dit optimum groter zal blijken te zijn dan de thans gebezigde spreiding. Een grotere spreiding zou immers weer een risico verbinden aan valutaspeculatie; zou pariteitswijziging uitblijven dan zou het terugdraaien der operaties zeer wel een koersverlies kunnen opleveren³. Bovendien

zou een wijdere spreiding ook onder meer normale omstandigheden een betere regulering der internationale geldbewegingen mogelijk maken. Daarmede zouden zowel het internationale betalingsevenwicht als de effectiviteit van het interne monetaire beleid zijn gediend.

Een spreiding van enkele procenten ter weerszijde van de pariteit zou het misschien tevens mogelijk maken frequenter tot pariteitswijzigingen van beperkte omvang over te gaan. Zou een valuta het nieuwe uiterste punt bereiken onder omstandigheden die zouden doen vermoeden dat men met een fundamentele verschuiving in de internationale betalingsverhoudingen te maken heeft, dan zou een verleggen van de pariteit naar het peil van de reeds in feite geldende koers wellicht minder dramatisch worden opgevat dan een pariteitswijziging onder de huidige omstandigheden. Als gevolg daarvan zou ook de grote politieke weerstand tegen pariteitswijziging een vermindering kunnen ondergaan.

Meer in het algemeen zou men dienen te zoeken naar mogelijkheden om binnen beperkte en duidelijk omschreven grenzen frequenter pariteitswijzigingen tot stand te brengen. Dit behoeft geenszins tot een koortsachtige speculatie-activiteit te leiden. Het economisch leven verdraagt immers ook plotselinge beslissingen van de zijde der economische autoriteiten zoals discontowijzigingen, mutaties in het tarief der indirecte belastingen, e.d. Voorwaarde is echter dat het gaat om kleine stapsgewijze aanpassingen. Het is het huidige alternatief van vasthouden aan de heersende pariteit of het doorvoeren van een vrij aanzienlijke, want eenmalige, pariteitswijziging dat de grote onzekerheid en daarmede ook de koortsachtige speculatie veroorzaakt. Deze situatie zou moeten worden doorbroken.

EEN NOODZAKELIJKE HERVORMING

Er zij nogmaals gesteld dat het bovenstaande niet meer beoogt dan het aangeven van mogelijke uitgangspunten voor een in internationaal verband te ondernemen onderzoek. Dat een dergelijk onderzoek naar ons huidige pariteitsstelsel in het internationale overleg thans een hoge prioriteit verdient is de strekking van dit artikel. De *International Herald Tribune* van 20 november 1968 rapporteert de volgende uitspraak van een van Richard Nixon's economische adviseurs: „one of the facts of life recognized by the incoming administration (is) that we are living from monetary crisis to monetary crisis”. Een dergelijke situatie kan niet voortduren. Het gaat derhalve om een noodzakelijke hervorming van ons internationale geldstelsel.

20 november 1968

T. de Vries

¹ Voor de goede orde zij hier expliciet vermeld dat met de term „iets grotere mate van flexibiliteit” bepaald geen vrij fluctuerende wisselkoersen worden bedoeld, die psychologische en economische nadelen hebben.

² *Articles of Agreement of the International Monetary Fund*, Article IV, section 3.

³ Wij zien dan ook dat de autoriteiten op het ogenblik de mark-frank „crossrate” tot het uiterste punt laten muteren, een punt dat om technische redenen verder van de pariteit verwijderd ligt dan de koers t.o.v. de dollar.

IMF en SDR

Commentaar op een wetsontwerp

Bij de Staten-Generaal is deze week ingediend een *Ontwerp van Wet houdende goedkeuring van de voorstellen tot wijziging van de Artikelen van Overeenkomst van het Internationale Monetaire Fonds en van Nederlands participatie in de Bijzondere Trekkingsrekening van het Fonds*. Waar Prof. Dr. H. W. J. Bosman in deze kolommen ¹ reeds uitvoerig is ingegaan op de voorgeschiedenis en de technische uitvoering van de bijzondere trekkingsrechten (SDR) zal het navolgende zich tot enige algemene aspecten beperken.

De goedkeuring van deze internationale overeenkomst wordt algemeen beschouwd als een van de belangrijkste beslissingen in het kader van de internationale monetaire samenwerking sinds de Bretton Woods Conferentie in 1944. In het algemeen dient men bij de beoordeling van een aan te brengen wijziging deze te toetsen op haar effectiviteit ten aanzien van het gewenste doel. In dit geval is het doel *een gezond en adequaat werkend internationaal geldstelsel*. Staat echter de opzet en de werking van een dergelijk stelsel niet duidelijk voor ogen, dan komen alle maatregelen om de bezwaren van het huidige geldstelsel op te heffen neer op het „kurieren am Symptom”.

HET HUIDIGE GELDSTELSEL

Stabiliteit is een van de belangrijkste voorwaarden voor een goed werkend internationaal monetair systeem, opdat niet van de monetaire sector als gevolg van gebrek aan vertrouwen een versturende invloed op het internationale handels- en betalingsverkeer uitgaat. Ieder land dient daartoe zowel het interne als het externe monetaire evenwicht te handhaven. Uitgaande van een systeem van vaste wisselkoersen zullen echter betalingsbalansoverschotten en -tekorten onvermijdelijk blijven, omdat geen land in staat is een zodanige economische politiek te voeren dat de bestedingen in het buitenland precies gelijk zijn aan de ontvangsten uit het buitenland.

Betalingsbalanstekorten kunnen echter niet blijven voortduren, tenzij men over zeer grote monetaire reserves beschikt, die men voor verrekening van de tekorten met het buitenland wil aanwenden, dan wel over zeer ruime kredieten kan beschikken. De bereidheid om die kredieten te verstrekken zal echter met de toename van de duur en van de omvang van het betalingsbalanstekort afnemen. In zo'n geval wordt een land wel gedwongen de externe stabiliteit van zijn economie voorop te stellen. Aangrijpingspunten zijn dan de rentestand, de bestedingen, het niveau der produktiekosten en de wisselkoers.

De oprichting van het IMF was een antwoord zowel op het klassieke stelsel van de gouden standaard, waarbij

de monetaire politiek van een land primair op handhaving van het *externe* evenwicht was gericht, als op het labiele geldstelsel tijdens de jaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog. Het IMF stelde de aangesloten landen in staat in geval van tijdelijke evenwichtsverstoringen met aanvaarding van een systeem van stabiele wisselkoersen een gelijke prioriteit aan de externe en interne stabiliteit der nationale economieën te verlenen door middel van een internationale onderlinge kredietverlening binnen het kader van het IMF. Deze onderlinge kredietverlening binnen het kader van (en niet door) het IMF biedt voldoende tijd — 3 à 5 jaar — om tijdelijke betalingsbalansonevenwichtigheden op te lossen. De onderlinge kredietverlening vindt plaats door gebruik te maken van de middelen die voortvloeien uit de storting van de quota door de aangesloten landen.

De saldering in het internationale betalingsverkeer kan derhalve plaats vinden door middel van:

- a. vereffening van de kortlopende vorderingen met goud;
- b. internationale kredietverlening al dan niet binnen het kader van het IMF.

Een goed functionerend internationaal geldstelsel vereist vóór alles vertrouwen. Het zal daarom ook het hoofd moeten kunnen bieden aan plotseling optredende internationale kapitaalbewegingen, welke zeer destabiliserend op de nationale economieën kunnen werken.

Voor kapitaalbewegingen mogen volgens de statuten van het IMF strikt genomen de IMF-kredieten niet worden gebruikt. Men heeft echter binnen het kader van het IMF een oplossing gevonden in de General Agreements to Borrow. Deze leningsovereenkomst werd in 1961 ondertekend door de Groep van Tien (België, Canada, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Japan, Nederland, de Verenigde Staten en Zweden), waaraan sedert 1964 ook Zwitserland deelneemt.

Een geldstelsel gebaseerd op:

- a. stabiele wisselkoersen, waarbij de valuta's worden uitgedrukt in goud of in dollars met bepaalde goudwaarde, en waarbij
- b. het internationale betalingsverkeer wordt afgewikkeld door goudzendingen tussen de centrale banken

is te beschouwen als een variant op de gouden standaard,

¹ *ESB*, 3 juli 1968: „De nieuwe sleutelvaluta”; 25 januari 1967: „De moeilijke weg naar een nieuwe sleutelvaluta”; 27 oktober 1965: „Naar een nieuwe sleutelvaluta?”

welke men het goudkernstelsel of de goudkernstandaard noemt. Dit goudkernstelsel aangevuld met de internationale kredietverlening binnen het kader van het IMF in de vorm van trekkingsrechten en met de kredietposities als die uit hoofde van de General Agreements to Borrow lijken nu voldoende fundament voor een adequaat internationaal geldstelsel te vormen.

In een dergelijk stelsel zou de goudprijs zonder bezwaar kunnen veranderen. Een verandering van de goudprijs heeft dan slechts invloed op de vraag- en aanbodverhoudingen voor goud. Bij een veranderlijke goudprijs behoort de produktie van monetair goud niet ontoereikend te zijn. Goud is als alle andere goederen een goed, waarbij de prijs door vraag en aanbod wordt bepaald. Dat de produktie van monetair goud niet voldoende is komt omdat de prijs van goud sedert 1933 op een bepaald niveau is gefixeerd ondanks fundamenteel gewijzigde verhoudingen ten opzichte van de vooroorlogse periode. Een politiek van *prijstabilisatie* voor een belangrijk goed als goud blijft uiteraard nuttig en noodzakelijk.

Een wijziging van de goudprijs door alle wisselkoersen op een proportionele en uniforme wijze te veranderen houdt dan geen enkele belemmering in voor de functionering van het internationale monetaire bestel als zodanig. Een door een individueel land toegepaste goudprijsverandering komt evenwel neer op een wisselkoersaanpassing door het betreffende land.

Ter vermindering van misverstand zij hier direct opgemerkt dat een goudprijsverandering *op dit moment* ook in onze ogen absoluut onaantvaardbaar is. Maar het is wel goed te bedenken dat dit slechts een kwestie van actualiteit is.

Waar een dergelijk stelsel op het eerste gezicht niet veel afwijkt van de opzet van het huidige internationale monetaire systeem, kan men zich afvragen wat dan wel de oorzaak van de actuele problematiek is.

HET GEBRUIK VAN SLEUTELVALUTA'S

Het probleem is dat in het naoorlogse geldstelsel zich een ontwikkeling heeft voorgedaan die men niet voorzien heeft. Wij doelen hier op het omvangrijke gebruik van *sleutelvaluta's*. Die ontwikkeling is thans in een zodanig stadium gekomen, dat een verdere uitbreiding van het gebruik van sleutelvaluta's algemeen ongewenst wordt geacht. Van sleutelvaluta's spreekt men, wanneer de centrale banken van verschillende landen algemeen naast goud ook de valuta van een bepaald land als monetaire reserve aanhouden en aan die valuta dezelfde functie als die van het goud toekennen. Een goudprijsverandering zal, omdat het monetaire goudbezit thans door het gebruik van sleutelvaluta's geforceerd „scheef” is verdeeld, een oneerlijke verdeling van baten en lasten over de verschillende landen met zich brengen. Om die reden alleen al moet een goudprijsverandering thans worden afgewezen.

Ook over de bezwaren en gevaren van sleutelvaluta's als inflatoire tendensen en koersrisico's is men het algemeen wel eens. De ervaring van de Nederlandsche Bank in 1931 toen de devaluatie van het pond sterling, toen ook een sleutelvaluta, een verlies van ca. f. 30 mln. betekende, had in dit verband een waarschuwing voor sleutelvaluta's kunnen betekenen.

De devaluatie van het pond sterling in 1967 en de daarop volgende onrust op de valuta- en goudmarkten konden alleen dankzij een uitgebreide internationale samenwerking worden bedwongen. Uiteindelijk resulteerde deze

Abonnementsprijs ESB

Het is twee jaar geleden, dat voor het laatst een verhoging van de abonnementsprijs van ESB plaatsvond. In verband met de steeds stijgende exploitatiekosten en ter beperking van de jaarlijkse exploitatieverliezen zien wij ons genoodzaakt de abonnementsprijs van ESB per 1 januari 1969 te brengen op f. 43 per jaar en de prijs van een studentenabonnement op f. 30 per jaar. Door het in werking treden van de nieuwe Wet op de omzetbelasting (BTW) per 1 januari a.s. worden tijdschriften — die tot dusverre buiten de omzetbelasting vielen — met 4% belast.

Wij zullen de abonnees voor de abonnementskosten 1969 een nota zenden waarop de omzetbelasting afzonderlijk zal worden vermeld. Inclusief deze omzetbelasting worden de bedragen derhalve: voor de gewone abonnementen f. 44,72 en voor de studentenabonnementen f. 31,20 per jaar.

Directeuren N.E.I.

samenwerking in een langlopend krediet ad \$ 2 mrd. door twaalf industriële landen en de Bank voor Internationale Betalingen, hetgeen erop neerkomt dat andere landen tenslotte de rekening voor de verkeerde politiek van Engeland gepresenteerd kregen.

De onrust op de valutamarkten, welke juist deze week weer eens in verhevigde mate is opgelaaid, is een bewijs van de instabiliteit van het huidige internationale monetaire systeem. Men moet vrezen dat deze onrust tot een werkelijke internationale monetaire crisis kan leiden, waarvan de oplossing steeds moeilijker zal blijken te zijn. In de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp inzake de SDR's wordt dan ook gesteld dat de reservevalutasaldi hun „natuurlijke” limiet hebben, die gelegen is in de dekkingsverhouding tot de eigen reserves van de reservevalutalanden waarin deze saldi convertibel zijn, welke limiet reeds aanmerkelijk overschreden is. De instabiliteit, waaraan het internationale monetaire systeem meer en meer onderhevig is geraakt, is daarvan een symptoom. Verdere aanzienlijke reservecreatie in deze vorm moet derhalve volgens de Memorie van Toelichting naast onwaarschijnlijk ook onwenselijk worden geacht. Daarbij wordt echter ervan uitgegaan dat het gebruik van sleutelvaluta's een noodzakelijke ontwikkeling was, omdat sleutelvaluta's gewenst zouden zijn uit hoofde van een behoefte aan monetaire reserves. De Amerikaanse betalingsbalanstekorten, die nu al 17 jaar duren, en beslist niet — zoals wel steeds is gesuggereerd — zijn afgestemd op de behoefte aan monetaire reserves bij andere landen, waren het gevolg van de door de Verenigde Staten gevoerde monetaire en economische politiek.

Betalingsbalanstekorten kunnen door middel van goud worden gesaldeerd. Wanneer men de dollar evengoed als goud beschouwt, dan kan het aanhouden van dollars

wegens de rente voor centrale banken aantrekkelijk zijn ². De Nederlandsche Bank heeft echter deze handelwijze niet gevolgd, omdat zij de werking van het systeem terecht niet geheel juist achtte en het onjuist vond dat Amerika zolang met de betalingsbalanstekorten doorging ondanks de inflatoire spanningen die een dergelijke politiek veroorzaakte. Nu de kortlopende vorderingen van het buitenland op Amerika het drievoudige van de Amerikaanse goudvoorraad belopen is het duidelijk dat het vertrouwen in sleutelvaluta's en daarmee in het geldstelsel dat daarop gebaseerd is, afneemt.

BEHOEFTE AAN MONETAIRE RESERVES

De Memorie van Toelichting, welke een uitstekend overzicht geeft van de ontstaansgeschiedenis van de SDR, motiveert de creatie van SDR's als een aanvulling van de monetaire reserves, die dan niet meer uitsluitend afhankelijk zijn van de willekeurige tekorten op de betalingsbalansen van de reservevalutalanden en van de voorziening met monetair goud. Waar het aanbod van het monetaire goud thans afneemt en aan de reservevaluta's geen uitbreiding ad infinitum kan worden gegeven, kan, aldus deze redenering, worden verwacht dat er op den duur een tekort aan monetaire reserves zal ontstaan.

Dit tekort aan monetaire reserves, waarin de SDR's moeten gaan voorzien, wordt daarom volgens de Memorie van Toelichting mogelijk geacht, omdat er een relatie tussen de behoefte aan monetaire reserves en de omvang van de internationale handel wordt aangenomen, welke relatie weliswaar niet eenvoudig en op exacte wijze zou zijn vast te stellen. Dit laatste is juist indien men van een 'verkeerde premisse' uitgaat. De internationale handel wordt namelijk niet door middel van monetaire reserves doch door het particuliere bankwezen gefinancierd. Wil men de gewenste omvang der monetaire reserves vaststellen, dan dient men die aan de functie daarvan te relateren ³.

Reserves worden aangehouden om deze op een ander moment te besteden dan wel om die te bewaren als voorzorg. Die besteding van reserves vindt dan bijv. plaats wanneer een land een betalingsbalanstekort door middel van die reserves vereffent. De te bewaren reserves worden uit verschillende overwegingen (waarbij politieke, psychologische en geldpolitieke motieven een rol kunnen spelen) aangehouden. In wezen komen deze overwegingen voort uit het voorzorgsmotief om de nationale en/of politieke onafhankelijkheid ook in tijden van tegenslag te kunnen handhaven. Zo is bijv. de omvang van de monetaire reserves in Nederland gebaseerd op een geldpolitieke norm, welke de Nederlandsche Bank hanteert in relatie tot het zogenaamde ongebonden deel van de liquiditeitsmassa. Men kan derhalve de relatie tussen monetaire reserves en de internationale handel zelfs niet, zoals de Memorie van Toelichting dat doet, een grove benadering noemen.

Tijdens alle officiële besprekingen die tot het ontstaan van de SDR hebben geleid is steeds gesteld, dat er nog geen enkele behoefte aan een aanvulling van de monetaire reserves bestond, maar dat er zich in de toekomst omstandigheden zouden kunnen voordoen, waaronder een behoefte aan die aanvulling op korte termijn ontstaan. Alle besprekingen en voorstellen waren derhalve gericht op een contingency-plan, d.w.z. een streven naar voorzieningen waarop slechts een beroep zal worden gedaan indien bepaalde omstandigheden zich voordoen.

In de voorgestelde opzet zal de creatie van de SDR's

worden beheerst door collectieve beslissingen, genomen op grond van een onderzoek naar de internationaal gevoelde behoefte aan monetaire reserves, waarbij ervan wordt uitgegaan dat zowel een inflatoire als een deflatoire ontwikkeling dient te worden voorkomen. Om een verantwoorde beslissing te kunnen nemen is een gekwalificeerde meerderheid voor de creatie van SDR's noodzakelijk, omdat zeker de ontwikkelingslanden en landen als Amerika en Engeland met een chronisch betalingsbalanstekort sterke aandrang tot creatie zullen uitoefenen.

HET VETORECHT IN HET IMF

Waar de stemmingsprocedure volgens de statuten van het IMF tot nu toe voor een besluit een gekwalificeerde meerderheid van 80% vereiste, kon zonder instemming van Amerika met een quotum van 21,7% geen enkel besluit worden genomen. Maar de EEG-landen als groep konden met een gezamenlijk quotum van 16,8% (terwijl zij 3/4 van

² Er is slechts één uitzondering op de regel dat goud geen rente geeft: Het IMF heeft aan Amerika voor \$800 mln. aan goud met recht van wederinkoop „verkocht” tegen afgifte van rentedragend Amerikaans schatkistpapier. Deze hoeveelheid goud wordt bij de berekeningen tot de Amerikaanse goudvoorraad maar ook tot de goudvoorraad van het IMF geteld!

³ Zie ook A. J. Butter: „Kruipende wisselkoersen in plaats van vaste of zwevende” in *De Economist*; 1968, inz. blz. 218 en 219.

Stijgende koersen? dan eerst GOED oppassen!

Natuurlijk interesseren zich meer mensen voor de beurs, als er geld te verdienen valt dan wanneer de koersen alsmar dalen.

Toch is dit niet de hoofdoorzaak van de werkelijk overweldigende groei van Beleggers-Belangen — speciaal de laatste maanden. Deze wordt in het bijzonder veroorzaakt doordat Beleggers-Belangen het haar abonnees, dank zij haar deskundige Redactiestaf - met haar medewerkers - zo gemakkelijk maakt zich een volkomen objectief beeld te vormen omtrent de fondsen, die onder de huidige omstandigheden koopwaardig zijn en welke zeker niet.

En wat daarbij zo plezierig is... Heel veel abonnees maken ongevraagd hun/haar kennis attent op Beleggers-Belangen als een bijzonder goede raadgever.

Overtuigt Uzelf hiervan door een 2-tal gratis proefnummers aan te vragen, die u telkens direct na de verschijning worden toegezonden.

Administratie „Bel-Bel”, postbus 42, Schiedam

alle transacties binnen het IMF financieren) geen enkel besluit verhinderen. Zulks maakt duidelijk waarom thans wordt voorgesteld de gekwalificeerde meerderheid voor de besluitvorming in het IMF op 85% te brengen. Deze beslissingsprocedure verlangden de EEG-landen niet alleen voor de eventueel te creëren SDR's doch ook voor wat betreft alle overige handelingen van het IMF.

Van Amerikaanse zijde is hiertegen tijdens de onderhandelingen veel bezwaar gemaakt, vooral tegen het onverbreekelijk verbinden van dit vetorecht aan de participatie in de Bijzondere Trekkingsrekening van het IMF. Voor de EEG-landen was dit vetorecht echter een absolute voorwaarde voor het ondertekenen van het akkoord. Wanneer voor de SDR's een meerderheid van 85% zou gelden en voor de traditionele trekkingen een meerderheid van 80% zou worden gehandhaafd, kon dit inhouden dat men een veto bij stemming over de SDR's kon ontlopen door de quota in het IMF te verhogen.

Het aldus verworven vetorecht bestaat overigens uiteraard slechts bij de gratie van een unanieme houding van alle EEG-partners. Dit zou betekenen voor een individueel lid van de EEG, dat hij tegen zijn uitdrukkelijke wil toch verplicht zou kunnen worden aan elke tranche van SDR's deel te nemen. Het unanieme gedrag van de EEG-partners is tot nu toe vooral op essentiële punten vaak een hachelijke zaak gebleken. Anderzijds zou, wanneer slechts een gering aantal belangrijke landen het akkoord weigerde te ondertekenen, het — vooral door Amerika — gewenste internationale geldkarakter van de SDR's ten zeerste worden verzwakt.

„OPTING OUT”

Op voorstel van Frankrijk, dat aanvaarding ervan als voorwaarde voor ondertekening van het akkoord stelde, wordt elk land het recht gegeven aan één of meerdere tranches niet deel te nemen, wanneer het niet eens zou zijn met de beslissing, waarvoor een meerderheid van 85% werd verkregen. Een dergelijke weigering om aan een tranche deel te nemen — het zogenaamde „opting out” — houdt in dat het betreffende land geen SDR's krijgt, maar daar tegenover ook niet de verplichting op zich behoeft te nemen deze SDR's van andere landen te accepteren. Geheel verwonderlijk was de Franse eis van een mogelijkheid tot „opting out” niet, want de ontwikkelingsgeschiedenis van de SDR laat wel duidelijk zien, dat enkele principiële uitgangspunten inmiddels werden verlaten.

Zo is bij de besprekingen over een eventuele creatie van SDR's gedurende jaren steeds het uitgangspunt geweest, dat niet alleen eenstemmigheid zou moeten bestaan over de noodzaak tot een algemene uitbreiding van de monetaire reserves, doch ook dat eerst de betalingsbalanstekorten van de sleutelvalutalanden zouden moeten zijn opgeheven. Thans spreekt men niet meer over de noodzaak van een herstel van het evenwicht op de betalingsbalans der sleutelvalutalanden doch over het wel zeer ruime begrip van „het bereiken van een beter evenwicht op de betalingsbalansen” („an attainment of a better balance of payments equilibrium”). Hoe men dit laatste begrip in het licht van het chronische karakter van het Amerikaanse externe deficit in operationele termen dient te vertalen is niet geheel duidelijk. Al bestaan er binnen het IMF regels ten aanzien van de wijze van berekening van een betalingsbalanstekort, men mag verwachten dat er ook in dit opzicht verschillende mogelijkheden van interpretatie bestaan. In ieder geval

zullen wij in de nabije toekomst optimistische berichten over de ontwikkeling van de Amerikaanse betalingsbalans kunnen verwachten.

Voorts was de opzet jaarlijks te beslissen of een nieuwe SDR-tranche zou worden geactiveerd. Men is echter aan de Amerikaanse wens tegemoet gekomen om dit eenmaal per vijf jaar tegelijk te doen. Het maakt uiteraard wel verschil uit of men elk jaar opnieuw moet beslissen SDR's ter waarde van bijv. \$ 2 mrd. te activeren, dan wel eenmaal per vijf jaar vast te stellen dat men dit vijf jaar achtereenvolgens zal doen; zeker wanneer men dit relateert aan de voorwaarde van een „attainment of a better balance of payments equilibrium” van Amerika, hetwelk dan elk jaar opnieuw zal moeten worden „bewezen”.

Een meer fundamenteel bezwaar heeft Frankrijk steeds gehad tegen de creatie van de SDR's ter aanvulling en — naar Amerikaanse inzichten — geleidelijk ook ter vervanging van het goud, omdat deze idee strijdig is met de Franse visie op de noodzakelijke hervorming van het internationale geldstelsel, in welke zienswijze immers het goud een centrale rol speelt. In dit opzicht lijkt de reeds jaren door de Nederlandsche Bank gevolgde politiek de facto niet veel van die van de Banque de France af te wijken. Nederland heeft echter terecht in tegenstelling tot Frankrijk zich van het gebruik van monetaire argumenten als politiek drukmiddel onthouden. Hoe gevaarlijk het is om te vergeten dat monetaire politiek neutraal dient te zijn, blijkt wel uit vele politieke emoties rondom de grote moeilijkheden op de valutamarkten deze week, die duidelijk een nuchtere analyse van de werkelijke problematiek en daarom ook van een snelle en adequate oplossing in de weg moeten staan:

SDR: COMPROMISOPLOSSING

De SDR heeft duidelijk het karakter van een compromis en daarom ook de vele nadelen van een compromis. Als belangrijkste principiële bezwaren gelden, behalve het feit dat men van een „fausse problème” uitgaat, de toekenning op basis van de bestaande quotumverhoudingen in het IMF en de inflatoire werking van deze faciliteit. Omdat de gecreëerde bedragen zullen worden toegekend in voor elk lid gelijke percentages van de quota, betekent zulks dat de rijkste landen hun reserves het meest zien groeien. Prof. S. Posthuma heeft reeds eerder op het onlogische van deze op zichzelf — gezien de gewijzigde verhoudingen binnen het IMF — aanvechtbare maatstaf gewezen.⁴

Er is echter nog een aspect dat de aandacht verdient. Het gebruik van de SDR's geschiedt met bemiddeling van het IMF, dat de SDR-overdracht in overeenstemming met de „voorschriften voor aanwijzing” richt op landen met een voldoende sterke betalingsbalans en reservepositie, zij het, dat landen met een sterke reservepositie ook aangewezen kunnen worden wanneer zij een klein betalingsbalanstekort hebben. Geen land is verplicht meer dan tweemaal het toegewezen bedrag volgens zijn quotum in het IMF in overdracht van andere landen te accepteren; het heeft wel het recht deze limiet te overschrijden.

Artikel XXV, sectie 2 (b) staat nu toe dat transacties rechtstreeks tussen twee of meer participanten worden overeengekomen, dus buiten het aanwijzingsbeleid van het

⁴ „De behoefte aan monetaire reserves” in *De Economist*, 1966, blz. 723-748, inz. blz. 733 e.v.

IMF om. Dit geldt met name bijv. voor de terugkoop met SDR's van eigen valutasaldi, die door andere participanten worden aangehouden. Die wijze van aanwending van de SDR's zal de reservevalutalanden in de gelegenheid stellen hun SDR's direct aan te wenden om het teveel van de te goeden in die valuta die door andere landen wordt aangehouden, te verminderen. Wanneer Amerika gebruik van deze mogelijkheid zou maken betekent dit dat andere landen die voorheen sleutelvaluta's in handen hadden, die officieel in goud omwisselbaar waren, thans SDR's, die niet in goud omwisselbaar zijn, als monetaire reserves gaan aanhouden.

Het is ook voorstelbaar dat Engeland en Amerika een volledig gebruik van deze mogelijkheid, waartoe zij het volste recht hebben, maken. Geschiedt dit bij de acht andere landen van de Groep van Tien, die daarvoor immers het meest in aanmerking zouden komen, dan zou formeel de SDR-opnamecapaciteit van deze groep voor ongeveer 3/4 zijn benut en de aanwijzingsmogelijkheden van het IMF ten behoeve van andere (ontwikkelings-)landen sterk limiteren. Niemand zal het inflatoire karakter van deze creatie ex nihilo betwisten. Wanneer men de creatie inderdaad beperkt weet te houden, kan men nog het cynische standpunt innemen, dat de andere nog onbeheerste inflatoire financieringsbronnen een relatief veel groter gevaar vormen.

De voorgestelde wijzigingen van de Artikelen van Overeenkomst van het IMF behelzen niet alleen de instelling van een systeem voor SDR's, maar ook enkele wijzigingen die de huidige regels en gebruiken van het IMF legaliseren en ook recht doen wedervaren aan de na de oprichting van het IMF gewijzigde economische machtsverhoudingen in de wereld. De instelling van de Bijzondere Trekkingsrekening naast de Algemene Rekening en Nederlands participatie daarin houdt nog niet in dat de creatie van SDR's onmiddellijk zal geschieden. De verleiding daartoe is echter groot. De creatie kan geen oplossing voor de huidige internationale monetaire problemen geven; hoogstens kan het als een noodverband fungeren. Als zodanig kunnen de participatie van Nederland in de Bijzondere Trekkingsrekening en eventueel een toekomstige bescheiden creatie wellicht een bijdrage vormen voor het herstel van het zo nodige vertrouwen in het internationale geldstelsel. Misschien wordt daardoor tijd gegeven de internationale samenwerking alsnog te richten op de werkelijke oorzaak van de huidige instabiliteit, waarbij het aspect van het korte kapitaalverkeer, in het bijzonder de Euro-dollarmarkt van ca. \$ 20 mrd., bijzondere aandacht zal vragen.

Drs. J. Timmers

**Kennen uw kennissen
„E.-S.B.” al?**

VRAAG EENS PROEFNUMMERS AAN

Uw bedrijf en kantoor is welkom in Nijmegen, want Nijmegen heeft:

- Een nieuw industrieterrein van 100 ha met havens in aanleg.
- Aantrekkelijke terreinen voor handelsbedrijven en kantoren in centrum.
- Goede weg-, trein- en waterverbindingen met binnen- en buitenland.
- Ruim aanbod van gespecialiseerde en administratief geschoolde arbeidskrachten.

Maar ook uw personeel is welkom in Nijmegen, want het vindt er:

- Ruim assortiment van woningen (geen woningnood!).
- Stad met een rijk verleden en oud stedschoon, gelegen in fraai rivier- en heuvellandschap.
- Uitgestrekte natuurreservaten, bossen, heide in directe omgeving.
- Mogelijkheden tot recreatie in elke vorm: schouwburg, concertgebouw, sporthallen, ere-divisievoetbal.

VOOR INLICHTINGEN :

**Wethouder
van Publieke Werken en
Stadsontwikkeling,
Stadhuis. Tel. (08800) 2 81 00.**

Een Marshall-ballet voor de vezels (I)

OUVERTURE

Ruim twee jaar geleden hadden wij het voorrecht het Ballet van de Vezels op te mogen voeren voor de deelnemers aan de 25e plenaire vergadering van het International Cotton Advisory Committee (I.C.A.C.) in Lima (Peru). Hoewel de eigenlijke titel van de inleiding toentertijd luidde: „Internationale consequenties van de concurrentiestrijd tussen katoen en man-made fibers”¹ gaven wij er de voorkeur aan de lezing over dit onderwerp te verlichten met reproducties van meesterwerken van Degas, Toulouse Lautrec en anderen. Het is immers zoveel plezieriger een lange reeks van grafieken en tabellen te mogen onderbreken met slides van prima ballerina's en afbeeldingen van historische figuren als La Goulue.

Medio 1968 werd ons het verzoek gedaan de reeds twee tot drie jaar oude gegevens betreffende de strijd tussen de natuurlijke en de kunstmatige vezels weer eens up-to-date te brengen. Over de daarop aansluitende besprekingen die — mede gebaseerd op deze gegevens — eind september jl. in Westfalen werden gehouden, zullen door de organisator van dit textielsymposium, de Forschungsstelle für Allgemeine und Textile Marktwirtschaft an der Universität Münster, t.z.t. wel nadere mededelingen worden gedaan².

Tijdens het bestuderen van de verschillende nieuwe becijferingen en na het herlezen van enkele, sedert de eerste opvoering van het Ballet van de Vezels verschenen publikaties, leek het ons gerechtvaardigd een kort overzicht van de recente gegevens samen te stellen. Dit in het bijzonder omdat hieruit tevens een voorstel om eens tot een geheel nieuw textiel-balletprogramma te komen kan worden afgeleid. Op een studie over vezels zal immers altijd een poging tot een reguleren van de handel in eindproducten mogen aansluiten.

In de komende twee jaren zullen nl. in Genève besprekingen worden gehouden teneinde een al of niet continueren van het „Long Term Arrangement regarding international trade in cotton textiles” (L.T.A.) voor te bereiden³. Het is een gelukkige omstandigheid, dat daarbij dan kan worden uitgegaan van acht tot negen jaar statistisch vergelijkingsmateriaal.

En toch heeft de ervaring geleerd, dat ook dán in de laatste fasen van het overleg paniekvoetbal boven de opvoering van een fraai nieuw ballet kan worden verkozen. Daarom menen wij nu reeds enkele nieuwe gedachten over de internationale textielhandel naar voren te mogen brengen.

Het Ballet van de Vezels werd indertijd opgevoerd bij een samenzijn van vertegenwoordigers van ontwikkelingslanden

en representanten uit de geïndustrialiseerde gebieden. Het probleem van de produktie, de verwerking en de afzet van katoen, wol en man-made fibers heeft sedertdien — aan de vooravond van DD II⁴ — meermalen in het centrum van de belangstelling gestaan. UNCTAD-II, welke in het voorjaar van 1968 te New Delhi werd gehouden, is er een voorbeeld van.

De cijfers over de concurrentiestrijd tussen de natuurlijke en de kunstmatige vezels zijn tijdens de Unctad-besprekingen immers meermalen besproken. Hoe sierlijk — in balletvorm (!) — ook verpakt, zij vormen de nuchtere, keiharde werkelijkheid waarmee zowel de geïndustrialiseerde wereld als de ontwikkelingslanden worden geconfronteerd. Het is goed deze gegevens steeds weer op te frissen en na te gaan welke veranderingen zich sedert het laatst gepubliceerde overzicht hebben voorgedaan; zowel op het gebied van de vezels als ook op het terrein van de daaruit vervaardigde produkten. Dit temeer daar de praktijk van de laatste jaren heeft uitgewezen dat men in sommige sectoren — met name bij het uitvoeren van de ontwikkelingshulp op textielgebied — de gestelde doeleinden nauwelijks heeft weten te benaderen.

Om hier een wezenlijke verbetering in te brengen is nu door sommigen de ruim twintig jaar oude gedachte van het Marshall-plan in herinnering geroepen (in het derde artikel in deze reeks van drie komen wij hierop terug). Het lijkt inderdaad uitvoerbaar met behulp van deze zo zeer beproefde methode uit de jaren vijftig tot een beter internationaal textielbeleid te komen. Deze mogelijkheid, door een tweede opvoering van het Ballet der Vezels toe te lichten leek ons alleszins de moeite waard.

FINALE

Terwille van de haastige lezers zullen wij dit overzicht beginnen met de finale. De conclusies dus waartoe wij aan de hand van het recente cijfermateriaal zijn gekomen. Voor de documentatie hiervoor verwijzen wij naar het in deze drie artikelen nog te presenteren materiaal. Bij de

¹ „Het ballet van de vezels; internationale consequenties van de concurrentiestrijd tussen katoen en man-made fibers”, bijlage bij *ESB* van 15 juni 1966.

² Zie ook: *Berichten van het Economisch Instituut voor de Textielindustrie te Rotterdam*, nr. 118, oktober 1968 e.v.

³ Na een eerste voorlopige overeenkomst (1961-1962) werden twee Arrangements aangegaan en wel voor 5 jaar (1962-1967) en voor 3 jaar (1967-1970).

⁴ Development Decade II; het 2de decennium der ontwikkelingsproblematiek.

rangschikking der gegevens zullen wij aansluiten op de reeds genoemde publikatie in dit blad van 15 juni 1966. Het accent wordt daarbij gelegd op de concurrentie tussen katoen en man-made fibers.

Allereerst wezen wij in het Ballet van de Vezels op het feit dat de katoenproductie, klimatologisch bepaald als deze nu eenmaal is, voor een belangrijk deel wordt verricht in de ontwikkelingslanden. De Verenigde Staten, enkele Westeuropese gebieden, Israël en de landen behorende tot de groep van de Sowjet-Unie, Oost-Europa en het vasteland van China vormen hierop een uitzondering. In tegenstelling hiermee is de produktie der man-made fibers grotendeels geconcentreerd in de geïndustrialiseerde landen. De laatste jaren neemt echter het aanbod van deze vezels, voornamelijk door lokale produktie, in de niet-traditionele man-made fiber landen toe.

In de paragraaf gewijd aan de katoen zullen wij wijzen op de sterke teruggang in de katoenproductie van de Verenigde Staten. Deze is voor een deel te wijten aan misoogsten in 1966/1967 en 1967/1968. Daarnaast heeft een zeer bewuste beperking van de bebouwde oppervlakte de Verenigde Staten in de gelegenheid gesteld de daar te lande onvrijwillig gecreëerde bufferstock van 16,9 mln. balen in augustus 1966 terug te brengen tot 6,5 mln. balen in augustus 1968. Op het ogenblik is men doende het altijd nog wankel evenwicht tussen vraag en aanbod te stabiliseren. Daarbij is een stimuleren van de verbouw van medium long stapelige katoen — met een vezellengte van 1-1/32"-1-3/32" — gewenst teneinde een schaarste in deze veel gevraagde soorten te voorkomen.

Uit de aard der zaak is de gunstige statistische katoensituatie niet zonder uitwerking gebleven op de katoennoteringen. Deze zijn vooral in 1967 gestegen. Tegelijkertijd zijn de prijzen van bepaalde groepen man-made fibers aanzienlijk gedaald. In de sector der polyesters viel een schoksgewijze uitbreiding van de produktie samen met het verlopen van internationale patenten. Door deze schaarbeweging in de noteringen is de mededinging tussen katoen en man-made fibers aanzienlijk verscherpt. Hoewel het natuurprodukt altijd nog een zeer grote plaats in het internationale vezelaanbod inneemt⁵, moeten de cottonfarmers deze ontwikkeling nauwkeurig volgen. Immers, alleen al door het feit dat hun concurrenten — de giganten uit de chemische industrie — grote bedragen aan research besteden en tevens de moderne commerciële verkoop- en marketing-methoden beheersen en toepassen, bevond de katoenwereld zich — voordat deze prijsontwikkelingen plaatsvonden — reeds in het defensief.

Het capaciteitsvolume der klassieke vezelverwerkende industrieën volgde ten dele de ontwikkelingstrend van de laatste decennia. Opvallend was de, zij het geringe, toename van de spincapaciteit in de Verenigde Staten alsmede de stormachtige ontwikkeling van de uitbreiding der spinnerijen en weverijen in de zich industrialiserende landen. Te weinig nog is in de wereld het besef doorgedrongen, dat de behoefte aan een herstructurering van de textielindustrie niet beperkt blijft tot de reeds sterk geïndustrialiseerde wereld. In de conclusies van het laatste IFCATI-congres te New Delhi (november 1967) ligt duidelijk de wens besloten nu ook meer richting te geven aan de ontwikkeling van de internationale textielindustrie in andere delen van de wereld; in het bijzonder in de belangrijke produktiegebieden van Azië. Met verdere uitbreidingen moet een grote voorzichtigheid worden betracht.

De wereldhandel in textielen is de laatste twee jaren qua omvang redelijk constant gebleven. Wel is het aandeel der

weefsels welke geheel of grotendeels uit man-made fibers zijn samengesteld, wederom sterk gestegen. Over de consumptie per hoofd van de bevolking zijn geen nieuwe cijfers die het totale beeld omvatten ter beschikking gekomen. De laatste gegevens van geselecteerde landen demonstreren een mondiale spreiding welke enerzijds een hoog verbruik in de geïndustrialiseerde wereld toont; anderzijds blijft het verbruiksniveau in de ontwikkelingslanden laag. In de tussen beide uitersten gelegen groep van landen, behorende tot het Oostblok van Europa, is het peil de laatste decennia het sterkste gestegen.

Wij staan aan het begin van een periode waarin de problematiek van de produktie en de verwerking der vezels, zomede de handel in eindprodukten aller aandacht zullen vragen. Voor 1970 zal binnen de EEG een gemeenschappelijk commercieel beleid moeten worden uitgestippeld. Een industriële politiek zal, althans wat de textielindustrie betreft, hierop worden geënt. Als gevolg van UNCTAD-II zal verder een begin worden gemaakt met de uitwerking van de gedachte der tariefpreferenties. Deze zullen het handelsverkeer in textiel niet onberoerd laten. Voor deze internationale handel in katoenen textielen treedt op het ogenblik het tweede Long Term Arrangement van Genève regulerend op. Deze overeenkomst loopt in oktober 1970 ten einde. Het is te verwachten, dat speciaal van Amerikaanse zijde pogingen in het werk zullen worden gesteld dit akkoord niet alleen te verlengen doch tevens met meerdere vezelsoorten uit te breiden.

Er is alle reden om te trachten voor verschillende van deze zeer gecompliceerde problemen een gecoördineerde oplossing te vinden. Ogenschijnlijk is het een vraagstuk dat zich beperkt tot een harmonieus voortbestaan van de produktiecentra in wat men noemt het Noorden — de geïndustrialiseerde wereld — naast het Zuiden — de ontwikkelingslanden. Men onderschat daarbij de invloed van de doorkruising der gezochte oplossingen door het zogenaamde Oost-West gerichte textielverkeer. Juist omdat de praktijk der laatste jaren heeft uitgewezen hoe bijzonder moeilijk het is om de internationale ontwikkeling van de produktie en de handel in textiel binnen bepaalde begrenzingsredelijk te doen verlopen, is de suggestie naar voren gekomen voor sommige probleemgebieden een aan het Marshall-plan analoge benadering te kiezen. Alleen door deze beproefde methode van „aid and internal trade” toe te passen lijkt het niet alleen mogelijk het maximale profijt van de internationale steunverlening te verkrijgen; bovendien zal dan een periode van rust kunnen intreden gedurende welke een meer evenwichtige wijze van internationale produktie en verwerking van natuurlijke vezels en man-made fibers kan worden verkregen.

Voor het cijfermateriaal op grond waarvan deze conclusies zijn getrokken wordt verder verwezen naar de beschouwingen in dit en twee nog volgende artikelen. In het laatste artikel wordt o.a. aandacht geschonken aan de invloed die de prijsbeweging van de grondstoffen op de eindprodukten heeft. Tevens sluit hier een overzicht bij aan van enkele inzichten die zich de laatste tijd gevormd hebben omtrent de ontwikkeling van de produktiecapaciteiten en het handelsverkeer. De slotparagraaf is — zij het vluchtig — gewijd aan de gedachte van een Marshall-plan voor de textielindustrie der ontwikkelingslanden.

⁵ In katoenbaal-equivalenten uitgedrukt was het wereldverbruik aan katoen in 1966/67 nog 48,7% van de totale wereldvezelconsumptie.

TABEL 1.

Wereldvezelproductie
(mln. lbs.)

	Gemiddelde 1946/1947 1950/1951	Gemiddelde 1951/1952 1955/1956	1960/1961	1963/1964	1966/1967
Katoen	13.393	19.966	22.664	24.134	22.715
Man-made fibers ..	2.591	4.630	7.295	9.660	12.862
Jute en hennep ..	5.435	6.910	7.838	9.829	10.687
Wol	2.186	2.575	3.225	3.321	3.366
Vlas en zijde	1.024	1.067	1.527	1.511	1.663
Glas	—	—	219	330	500
	24.629	35.148	42.768	48.785	51.793

Bron: *Industrial Fibers*, The Commonwealth Economic Committee, Londen 1965, en *Textile Organon*.

TABEL 2.

Wereldproductie van katoen, man-made fibers en wol
(x 1.000 mln. lbs.)

	1913/1914	1938/1939	1963/1964	1966/1967
Katoen	86,2	76,0	64,0	58,2
MMF-cellulosics	0,2	11,2	18,4	18,7
MMF-non cellulosics	—	—	8,8	14,4
Wol	13,6	12,8	8,8	8,7

Bron: *Textile Organon*, New York.

DE PRODUKTIE EN HET VERBRUIK VAN VEZELS IN DE WERELD

De meest recente totaalcijfers geven een stijging van de productie van vrijwel alle vezelgroepen te zien (tabel 1). De enige uitzondering vormt de katoen, maar hier speelde een bewust reduceren van het beplante areaal in de Verenigde Staten een rol. Zeer opvallend is wederom de stijging van de man-made fibers die thans in gewicht op de tweede plaats zijn gekomen. Het belangrijkste aandeel in deze produktietoename komt voor rekening van de non-cellulose groepen⁶.

Door ons, evenals in 1966, te concentreren op de meest praktische en internationaal ook zeer gebruikelijke indeling der vezels in katoen, wol en man-made fibers wordt het beste overzicht verkregen van de grondstoffen die bij uitstek geschikt zijn voor textielen bestemd voor kleding, huishouding, woning en technische doeleinden. Uit de in vorige overzichten steeds consequent toegepaste methode van vergelijken komt ook ditmaal de dynamische groei der man-made fibers naar voren. Sedert de laatste vergelijking is het daarbij wederom de opkomst der non-cellulosics welke het meeste spreekt (tabel 2).

Nog beheerst katoen de wereldproductie in gewichtseenheden. Zodra andere maatstaven worden gehanteerd, wordt deze leiderspositie echter sterk aangetast. De verschuivingen die zojuist werden gedemonstreerd komen nl. beter tot uiting bij een overzicht van het vezelverbruik, gemeten naar katoenbaal-equivalenten (tabel 3). Volgens deze berekeningsmethode⁷ zou de verhouding katoen t.o.v. man-made fibers reeds 10 : 9 zijn. Daar echter het vezelballet geen pas-de-deux van katoen en man-made fibers kent, is het beter natuurvezels tegenover kunstmatige produkten te plaatsen. Zes jaar geleden was die verhouding 10 : 4 $\frac{3}{4}$, thans reeds 10 : 7 $\frac{3}{4}$. Voordat deze studie zich verder toespitst op katoen en man-made fibers volgen eerst nog enkele notities over de wol.

TABEL 3.

Wereldverbruik van katoen, man-made fibers en wol
(x 1.000 katoenbaal-equivalenten)

	1920/1921	1940/1941	1960/1961	1964/1965	1966/1967
Katoen	15.234	25.857	40.213	43.589	45.272
MMF-cellulosics ..	102	6.757	15.900	19.830	20.152
MMF-non cellulosics	—	12	6.120	14.060	20.447
Wol	3.724	5.230	6.925	6.699	7.100
	19.060	37.856	69.158	84.178	92.971

Bron: National Cotton Council of America. De katoencijfers zijn exclusief het vasteland van China („mainland China"). Bij de volgende tabellen zullen wij — met excuses aan Taiwan — gemakshalve steeds van China spreken.

TABEL 4.

Verbruik van vezels van het wol-type
(in %)

	1964	1967
Scheerwol	50	44
Kunstwol	9	8
Non-cellulose vezels	23	34
Cellulose vezels	15	12
Overige vezels	3	2
	100	100

Bron: International Wool Secretariat, Londen.

DE POSITIE VAN DE WOL

Zoals bekend, werd het Ballet van de Vezels enige tijd geleden de eerste maal opgevoerd voor een gezelschap dat uitsluitend uit katoenexperts bestond. Daar deze paragrafen er een regelrechte voortzetting van zijn, zullen wij ook ditmaal weinig over andere natuurlijke vezels kunnen zeggen. De weinige cijfers die ons over de wol ter beschikking staan, willen wij volledigheidshalve echter toch nog vermelden.

Allereerst dan een verduidelijking van het feit dat ook de wol het fenomeen van de opmars der man-made fibers kent (tabel 4). Wederom zijn het de non-cellulose vezels die het meest agressief zijn. In tegenstelling tot katoen zijn de schommelingen in de productie van scheerwol gering te noemen. De vijf belangrijkste exportlanden — zie ook tabel 6 — zijn in tabel 5 traditiegetrouw het eerst genoemd. Vergeleken met het overzicht van 1966 wisselden Argentinië en Zuid-Afrika — tijdelijk? — van plaats.

De campagne ter bevordering van het verbruik van scheerwol heeft aan kracht gewonnen. In Lima wezen wij reeds op de grote waarde die de wolproducenten hechtten aan het propageren van het internationale wolmerk. De jaarlijkse propagandakosten werden toentertijd geraamd

⁶ Gemakshalve gebruiken wij in dit artikel de internationaal aanvaarde benaming man-made fibers, onder te verdelen in cellulose (rayon, acetaat) en non-cellulose groepen (als daar zijn: polyamides, polyesteren en acrylen).

⁷ Herleidingsfactoren — toegepast door het U.S.D.A. — vertegenwoordigen gewichtshoeveelheden van een bepaalde vezel die gelijk worden gesteld aan een standaard katoenbaal (478 lbs) voor de productie van eenzelfde hoeveelheid textielprodukten. Bijv. cellulose garens — 317 lbs.; cellulose high tenacity garens — 303 lbs. tot 264 lbs.; cellulose vezels — 435 lbs.; non-cellulose garens — 275 lbs.; non-cellulose banden garens — 175 lbs.; non-cellulose vezels — 348 lbs.

TABEL 5.

Produktie van scheerwol

	1965/1966		1967/1968	
	Mln. lbs. (greasy basis)	%	Mln. lbs. (greasy basis)	%
Australië	1.628	29,1	1.817	30,3
Nieuw-Zeeland	660	11,8	735	12,3
Argentinië	331	5,9	436	7,3
Zuid-Afrika	397	7,1	317	5,3
Uruguay	190	3,4	190	3,2
Socialistische landen	1.084	19,4	1.214	20,3
Overige landen	1.302	23,3	1.279	21,3
	5.592		5.988	

Bron: Commonwealth Economic Committee, Londen.

TABEL 6.

Belangrijke export- en importgebieden voor wol
(mln. lbs.; greasy basis)

	1964/1965	1966/1967
Exporteurs:		
Australië	1.501	1.523
Nieuw-Zeeland	549	530
Zuid-Afrika	265	261
Argentinië	306	293
Uruguay	140	119
	2.761	2.726
Import-gebieden:		
West-Europa	1.412	1.355
Japan	517	633
Verenigde Staten	375	258
Rusland - Oost-Europa	211	220
Overige landen	246	260
	2.761	2.726

Bron: International Wool Secretariat, Londen.

op \$ 38 mln. tegen slechts \$ 7½ mln. voor katoen. Momenteel raamt men de bedragen die de wolfarmers voor promotion ter beschikking stellen op ca. \$ 43 mln. per jaar. Natuurlijk blijft het een moeilijk gevecht tegen de man-made fibers welke in 1965 reeds voor ca. \$ 150 mln. aan propaganda besteedden. Gezien de belangrijkheid van de vezel (zie tabel 2) geeft de wol op het gebied van de vezel-propaganda relatief gesproken echter uitstekend partij.

Ook ditmaal moeten wij met deze korte notities over de wol volstaan. Tabel 6 tenslotte geeft nog weer hoe bijzonder geconcentreerd de wolexport eigenlijk is. Dit komt het voeren van een eensgezind propaganda-offensief natuurlijk ten goede. Het zij overigens aan meer deskundigen op dit gebied gegeven, de rol van deze belangrijke natuurlijke vezel wat meer reliëf te geven.

Dr. W. T. Kroese

30 november: inwerkingtreding

GESCHIEDENIS EN SYSTEMATIEK

Voorschriften ter bescherming van de consument, meestal met betrekking tot levensmiddelen, geweven stoffen en andere handwerkproducten, later uitgebreid ook tot industriële artikelen, zijn al eeuwenoud. Dat is er dan ook mede de oorzaak van, dat dergelijke maatregelen verspreid zijn over tal van wetten en verordeningen. Zo ook in het Verenigd Koninkrijk, waar men thans een poging heeft gedaan om deze hele materie zoveel doenlijk onder één wet te brengen, de *Trade Descriptions Act 1968*.

Werkend volgens de ook daar te lande ingeburgerde gewoonte werd in 1959 een speciaal daartoe ingestelde commissie met de voorbereiding belast, het Committee on Consumer Protection, onder voorzitterschap van J. T. Molony, Q.C., in de wandeling het Molony Committee genaamd. Deze commissie bracht haar eindrapport uit in 1962, welk rapport uitvoerige aanbevelingen bevat, grotendeels door de wetgever gevolgd.

Het duurde overigens nog zes jaar tot de wet gepubliceerd werd en wel tot 30 mei 1968, waarbij de inwerkingtreding werd bepaald op 30 november d.a.v., zodat handel en industrie één half jaar tijd kregen om zich op de nieuwe bepalingen in te stellen. Dat was ook wel nodig, omdat de nieuwe wet, zoals hieronder zal blijken, verstrekkende verplichtingen legt op de schouders der betrokken ondernemers en met niet geringe straffen dreigt, terwijl de bevoordingen van de wet nogal langademiq en niet overal even helder zijn. Het is overigens een mantelwet, die de Board of Trade machtigt op tal van punten gedetailleerde uitvoeringsvoorschriften te geven, terwijl het toezicht op de naleving is opgedragen aan plaatselijke instanties, de local weights and measures authorities.

Gezien de grote aandacht welke ook bij ons te lande de

(I.M.)

Engelse Trade Descriptions Act 1968

consumentenbelangen genieten, heeft het zijn nut na te gaan op welke wijze de Engelse wetgever deze belangen poot te beschermen. Hij is daarbij van het principe uitgegaan dat de verkoper, en dat is dan voornamelijk de winkelier — hoewel de bemoeiingen van de wet zich ook uitstrekken tot de verkoop van dieren en derzelve zaad ten gebruike bij kunstmatige inseminatie! — zonder meer de verplichting heeft om alles, maar dan ook letterlijk alles, wat hij omtrent aangeboden goederen of diensten beweert, ook waar te kunnen maken.

DEFINITIE VAN TRADE DESCRIPTIONS

De wet begint met het strafbaar stellen van het geven van een valse „trade description”, en het is dus van belang te weten wat zij onder een „trade description” verstaat. Dat is, zo heet het letterlijk, „an indication, direct or indirect and by whatever means given, of any of the following matters with respect to any goods”:

1. hoeveelheid, grootte, maat — men denke hier bijv. aan het „reuzenpakket” hetwelk niet meer blijkt te bevatten dan twee of meer gewone verpakkingen;
2. fabricage, bereiding;
3. samenstelling;
4. geschiktheid voor het doel;
5. elke waarneembare karakteristiek niet tevoren genoemd (!);
6. resultaten van proefnemingen;
7. overeenkomst met een erkende standaard;
8. plaats van tijd van fabricage — men denke hier aan de verkoop van antiek of van tweedehands auto's;
9. aanduiding van de fabrikant — typisch Engels is dat commentatoren van de wet hieronder ook brengen onware mededelingen aangaande de afstamming van een renpaard!
10. aanduiding van vroegere eigenaren of vroeger gebruik — bijv. goederen afkomstig uit een Army Dump.

Incidenteel zij hier nog vermeld als zijnde van belang voor exporteurs naar het Verenigd Koninkrijk, dat de wet ook de invoer verbiedt van goederen met een valse trade description. Uit hoofde van dit artikel kan de douane zulk een partij goederen aanhouden of zelfs in beslag nemen.

Zoals men uit de bovenstaande opsomming heeft gezien tracht de wetgever de mazen van het net zo nauw mogelijk te maken, zie de ontsnappingsclausule onder punt 5! Van belang is ook in de omschrijving van trade description de uitdrukking „by whatever means”, terwijl de wet bovendien nog expressis verbis elke mondelinge mededeling daar ook onder brengt, dus ook alles wat een winkelbediende aangaande ter verkoop aangeboden goederen vertelt, want

Trade Descriptions Act: enige wetsbepalingen

Any person who, in the course of a trade or business, (a) applies a false trade description to any goods; or

(b) supplies or offers to supply any goods to which a false trade description is applied; shall be guilty of an offence.

An oral statement may amount to the use of a trade description.

When it appears to the Board of Trade necessary or expedient in the interest of persons to whom any goods are supplied that the goods shall be marked or accompanied by any information or instruction... the Board may... by order impose requirements for securing that the goods are so marked or accompanied.

If any person offering to supply goods of any description gives, by whatever means, any false indication to the effect that the price... is equal to or less than:

(a) a recommended price; or

(b) the price at which the goods or goods of the same description were previously offered by him... he shall... be guilty of an offence.

It shall be an offence for any person in the course of any trade or business:

(a) to make a statement which he knows to be false; or

(b) recklessly to make a statement which is false as to... the provision... of any services, accommodation or facilities.

A person guilty of an offence under this Act... shall be liable:

(a) on summary conviction, to a fine not exceeding four hundred pounds; and

(b) on conviction on indictment, to a fine or imprisonment for a term not exceeding two years or both.

ook het verkopen of ten verkoop aanbieden van artikelen met een valse trade description is een strafbaar feit. De clausule „by whatever means” treft ook advertenties, catalogi, circulaire en prijslijsten alsmede mededelingen in films, radio en televisie, voor zover die mededelingen onderdeel van een advertentie zijn. De „truth in adverti-

sing" wordt hier wel zeer scherp gesteld en tekstschrijvers zullen goed doen hun annonce nog eens een keer over te lezen alvorens die ter plaatsing op te zenden! Interessant in dit verband is nog wat enkele commentatoren opmerken over de gewoonte van sommige bladen en tijdschriften om in hun eigen kolommen commentaar te geven aangaande produkten van adverteerders, die zij daarmede hopen aan te trekken. Vormen dergelijke redactionele aanprijzingen of verwijzingen nu één-onderdeel van de advertentie en vallen zij daarmede onder de wet? Gelijk in meerdere instanties bij de toepassing van de wet zal hier de jurisprudentie antwoord moeten geven.

VOORSCHRIFTEN VAN DE BOARD OF TRADE

De wet geeft de Board of Trade zéér vérstrekkende machtigingen, niet alleen om bijv. fabrikanten van textielgoederen te verplichten hun produkten vergezeld te doen gaan van aanwijzingen hoe deze behandeld moeten worden — in lauw water wassen, niet strijken e.d. — doch ook om te decreteren, dat „any expressions used in relation to the goods should be understood as having definite meanings”, bijv. zuiver wol, slangevel, tweed, Madeira. De Board kan dus een bindende definitie geven van wat onder dergelijke termen zal worden verstaan; onwaar gebruik van een dergelijke term is dan een strafbaar feit. Terecht heeft het Molony Committee er op gewezen, dat zulks niet behoort te gebeuren met moeilijk te omschrijven begrippen als krimpvrij en waterproof; de praktijk zal moeten leren of de Board zich al dan niet toch daarin zal begeven.

Terecht zijn in de wet waarborgen ingebouwd, dat handel en industrie niet zomaar door voorschriften van de Board of Trade overvallen kunnen worden. Zij schrijft voor, dat de Board enig voornemen tot het uitvaardigen van een voorschrift tevoren bekend moet maken en afschrift daarvan verkrijgbaar moet stellen. Na deze bekendmaking dient de Board 28 dagen te wachten en in die tijd zal zij organisaties van belanghebbenden moeten consulteren, zodat deze laatsten de gelegenheid hebben evt. bezwaren kenbaar te maken of wijzigingen voor te stellen.

ONJUISTE VOORSTELLINGEN MET BETREKKING TOT DE PRIJZEN

De eerste bepaling aangaande de prijzen houdt verband met het Engelse verbod van verticale prijsbinding, hetwelk alleen maar aanbevolen prijzen toelaat, en stelt de verkoper strafbaar, die de suggestie wekt tegen of onder zulk een prijs aan te bieden, terwijl zulks in werkelijkheid niet het geval is. De tweede bepaling is ingrijpender: de ook te onzent geliefde prijskaartjes waarop bijv. eerst, door-gestreept, f. 150 staat en daaronder „thans f. 99,90” vormen een strafbaar feit, wanneer de winkelier het betrokken artikel vroeger niet inderdaad tegen f. 150 aangeboden en/of verkocht heeft. Het nut van deze bepaling valt moeilijk in te zien. Het zal de consument, die met een dergelijke prijsaanbieding geconfronteerd wordt, in de meeste gevallen een zorg zijn of de winkelier wel werkelijk die jurk of die stoel tegen de eerstvermelde prijs verkocht heeft; hij of zij moge dan wellicht niet zo erg prijsbewust zijn, het oordeel of de aangeboden waar hem of haar de nu geldende prijs waard is, wordt door die doorgehaalde eerstgenoemde prijs stellig niet veel beïnvloed.

Een aanzienlijk nuttiger bepaling is de volgende: het misleiden van kopers aangaande de uiteindelijk te betalen

prijs (waarbij bijv. gedacht is aan colpórtours van encyclopedieën, plaatwerken e.d., wier vaak kwalijke praktijken ook hier voldoende bekend zijn) wordt strafbaar gesteld. Hierbij valt echter wel aan te tekenen, dat een overtreding — waar het hier wel altijd „an oral statement” zal betreffen — moeilijk te bewijzen zal zijn, waar immers het gesprek met de huisvrouw vaak zonder getuigen verloopt.

Het deel van de wet, hetwelk over de prijzen handelt, is overigens het minst geslaagd; de bewoordingen zijn niet overal volkomen duidelijk en bij de behandeling van de wet in het Parlement gaven de regeringsvertegenwoordigers zelfs toe dat het hier min of meer om een experiment gaat — een schrale troost voor de verkoper, die ermee te maken krijgt! Merkwaardig is ten slotte nog, dat hier uitdrukkelijk alléén over prijzen van goederen gesproken wordt, niet van die van diensten.

VOORSCHRIFTEN MET BETREKKING TOT DIENSTEN

Al even merkwaardig is het, dat de wet diegene wenst te bestraffen die „in the course of any trade or business makes false or misleading statements as to services, accomodation or facilities”, terwijl het Molony-rapport zich van een zodanige bepaling zeer uitdrukkelijk distantieert, omdat die tot zeer ingewikkelde onderzoeken zou leiden met zeer waarschijnlijk uiterst weinig bevredigende resultaten. Niettemin heeft de wetgever zich toch op dit terrein begeven en somt ook hier weer een aantal gevallen op, die alle ressorteren onder wat onze oosterburen zo elegant noemen „Vorspiegelung falscher Tatsachen”. Een reisbureau bijvoorbeeld, dat schitterende bungalows belooft in een prachtige omgeving, van welke beschrijving niets blijkt te kloppen, zal onder deze bepalingen vallen.

Bovendien geeft de wetstekst hier nog aanleiding tot een interessante controverse tussen de commentatoren. De vraag is namelijk gerezen of accountants en andere soortgelijke beroepen, alsmede banken, verzekeringsmaatschappijen, bouwverenigingen, verhuizers, veilinghouders enz. moeten worden begrepen onder de woorden „in the course of any trade or business”. Sommigen menen van wel, anderen stellen, dat deze vallen onder de „professions”, waarvan de wet niet rept. Ook hier zal de jurisprudentie zekerheid dienen te verschaffen.

AANSPRAKELIJKHEID

Zoals reeds eerder is gebleken, wil de wetgever ontsnapingsmogelijkheden zo veel mogelijk blokkeren. Zo is bepaald dat de detaillist, die artikelen verkoopt waarvan de fabrikant in een advertentie — ook wanneer de winkelier die nooit gelezen heeft — een valse trade description heeft gegeven, eveneens, dus naast de fabrikant, strafbaar zal zijn. Niet ten onrechte wekte dit een storm van protesten, maar, ditmaal op het voetspoor van het Molony-rapport wenste de wetgever de detaillist ook niet het kleinste sluip-gaatje te gunnen, omdat dit wellicht tot ondermijning van de gehele wet zou kunnen leiden. En sussend zegt het Molony-rapport dat de fabrikant, die in zaken wenst te blijven, er wel voor zal zorgen dat zijn detaillisten-afnemers niet in moeilijkheden zullen komen, terwijl de met de vervolging belaste autoriteiten in zulke gevallen van notoire onschuld van de winkelier ook wel niet tot vervolging zullen overgaan, hetgeen voor de laatste dan wel te hopen is! Het moet overigens erkend worden, dat de wet aan de met de controle op de naleving belaste instanties ruime

armslag geeft. Het is namelijk zo, dat bij een overtreding bijv. door een winkelbediende deze instanties de keus hebben om de bediende te vervolgen of de patroon of beiden. Men mag dus aannemen, dat het van de omstandigheden zal afhangen welke weg zal worden ingeslagen en dat dan de billijkste keuze gemaakt zal worden. En, wellicht „upon an afterthought” zoals de Engelsen dat zo fraai formuleren, opent de wet toch nog een tweetal ontsnappingsclausules: wanneer de overtreding het gevolg is van een vergissing of een andere buiten zijn macht staande oorzaak, alsook wanneer hij kan aantonen alle redelijke voorzorgen genomen te hebben om te voorkomen dat een overtreding, ook door zijn personeel, zou worden gepleegd, gaat de winkelier vrijuit. Het is voor de Engelse detailhandel te hopen dat deze bepalingen — er is zelfs nog een iets ruimere — door de betrokken met de vervolging belaste autoriteiten en anders door de rechter met welwillendheid zullen worden uitgelegd. De straffen liegen er niet om!

BIEDT HET ENGELSE VOORBEELD IETS VOOR ONS LAND?

Om te beginnen dient te worden vastgesteld, dat vele zaken, die onder de Engelse wet vallen, hier te lande óf reeds vrijwillig geregeld zijn — aanwijzingen hoe verschillende soorten textiel behandeld moeten worden bijvoorbeeld — óf onder onze eigen wetgeving vallen. Nochtans zouden wellicht meer stringente voorschriften omtrent hoeveelheid,

grootte en maat alsmede aangaande de samenstelling en de geschiktheid voor het doel in bepaalde gevallen aanbeveling verdienen. Zeer toe te juichen zou het zijn indien de tweedehands-automarkten onder een veel strenger toezicht zouden worden gesteld, met name wat aangaat plaats en vooral tijd van fabricage. De dwingende voorschriften in dit opzicht en de op overtreding gestelde straffen van de Engelse wet zouden in deze handel niet misstaan. Ook het geven van bindende definities — voor zover dat in bepaalde branches niet reeds is geschied — van wat onder in de handel gebruikelijke termen moet worden verstaan ware te overwegen. Zo ook maatregelen tegen de colporteur met boekwerken en allerhande huishoudelijke apparatuur, die aan de deur even een contractje laat tekenen, al schijnt het aan twijfel onderhevig of de methode, die in de Engelse wet wordt toegepast wel navolging verdient om de reeds hierboven uiteengezette reden. Wellicht zal men opmerken, dat eenzelfde moeilijkheid zich zal voordoen bij kopen op de tweedehands-automarkt, doch hiertegen kan de koper zich dekken door een of meer getuigen mee te nemen. Met belangstelling mag men in deze — en trouwens ook in andere onder de nieuwe Engelse wet gebrachte gevallen — de eerste rechterlijke uitspraken afwachten, die dan wellicht ook bijdragen zouden kunnen zijn tot de overdenking wat van de Trade Descriptions Act nog verder voor onze eigen wetgeving van belang zou kunnen zijn.

Dr. E. J. Tobin

Hogere rijstproductie: alternatief voor buitenlandse hulp aan Indonesië?

In het laatste artikel van de lezenswaardige serie in *ESB* over de economische problemen van Indonesië wordt gesteld ¹ dat een verhoging van de rijstproductie een alternatief zou zijn voor buitenlandse hulp. Het stuk is geschreven na juni 1968, maar de situatie wijzigt zich zo snel en er is intussen zoveel meer bekend geworden over de landbouwsituatie op Java, dat een aanvulling wenselijk lijkt. Deze gegevens put ik uit de resultaten van het landbouw-economisch onderzoek, waarbij sedert 1965 in zeventien „projecten” meer dan 100 Indonesische landbouwkundigen en economen hebben gewerkt en waaraan ik als „coördinator” met een bijdrage van de Ford Foundation via het Institute of Social Studies, Den Haag, de laatste vier jaar heb mogen meewerken ².

HET PERSPECTIEF VOOR 1968

Op korte termijn gezien is de situatie eind 1968 geheel anders dan eind 1967. Dit jaar is de droge oostmoesson vrijwel

geheel uitgebleven en als gevolg daarvan is er een ongekend grote „tweede oogst” van rijst — doch een mislukking van tabak en sojabonen. De jaarproductie van rijst voor geheel Indonesië werd in september geschat op 10,2 mln. ton tegen 9,3 mln. ton in 1967. De regering had importorders geplaatst voor 600.000 ton (de 1.000.000 ton genoemd door Thomas c.s. is sedert 1963/64 — na een rampjaar dus — niet meer gehaald). De regering trachtte — met wisselend geluk gezien de dalende tendenties op de wereldmarkt — invoerafspraken te verschuiven naar 1969. Er is een acuut bewaarprobleem!

In tegenstelling tot 1967, toen medio augustus het Voedingsmiddelenfonds nog slechts 35% van de gewenste

¹ K. D. Thomas, J. Panglaykim, J. Pangestu: „Indonesia's economic problems”, *ESB*, 11 september 1968, blz. 842.

² De rapporten worden in de Indonesische taal binnenkort gepubliceerd; een Engelse vertaling verschijnt in de loop van 1969. Een beperkt aantal van een Engelse samenvatting van mijn hand is verkrijgbaar bij het Institute of Social Studies, Den Haag.

voorraad had ingekocht, waren deze inkopen dit jaar praktisch voltooid en hield men nog slechts een kleine inkoopreserve in de hand om een prijsdaling in december te temperen. De jaarlijkse prijscyclus voor padi verloopt in 1968 in omgekeerde volgorde! De zeer hoge wereldmarkten en de desastreuze binnenlandse rijstprijzen van begin 1968 zijn gebruikt om de verhouding ureumprijs : padiprijs (inkoopprijs voor regeringsinstanties) bij te trekken tot een voor de boer aantrekkelijk niveau.

In de buitenlandse hulp *schijnt* de kunstmestaanvoer voor 1968-1969 veilig te zijn gesteld. Een belangrijke gunstige factor is voorts een presidentieel decreet van augustus 1967, waarbij de eigenaren van rijstpellerijen aangemoedigd worden om voor eigen rekening padi aan te kopen. Dit heeft de verkoop van padi ongetwijfeld gunstig beïnvloed.

DE VOORUITZICHTEN OP LANGERE TERMIJN

In het *vijfjarenplan* zijn de doelstellingen van de huidige regering t.a.v. de *rijstproductie* geconcretiseerd. Men hoopt in 1973 een nationale produktie van 15 mln. ton te hebben bereikt en dan niet alleen voldoende te produceren voor de toenemende bevolking (2,3 à 2,4% groei per jaar), maar ook de calorische waarde van de voeding met 300 calorieën per dag te verhogen. Ik acht dit laatste te optimistisch. Zou de produktie zo snel toenemen, dan zal de landbouwer méér willen verkopen en dan zou de prijs ongetwijfeld snel dalen, waardoor de kunstmest- : rijstprijsverhouding weer ongunstig zou worden. Dat gebeurde in 1968 al met de maïs in Oost-Java, waardoor de „incentives” voor de boeren sterk verminderden.

Ik ben het met Thomas c.s. geheel eens dat de *markt* voor padi beslissend is voor het produktieplan. Ik zie dit echter minder dan zij als een intern-politiek probleem, maar veel meer als een verwerkingsvraagstuk. Een groot deel van de padi wordt *gestampt* in de dorpen en verhandeld in een miniaturhandel, waarin wellicht een miljoen semi-werkloze mannen en vrouwen een mager bestaan vinden. De rijstpellerijen produceren minder dan vóór de oorlog. Maar een nieuwigheid, tenminste op Java, is de dorps-„huller” (zeer gepropageerd door de Japanse bezettingsautoriteiten). In de landbouw-economische survey is een prognose gemaakt voor de verwerking van een snel en sterk vergrote padiproduktie.

Rijst, op Java en Madoera geproduceerd
(× 1.000 ton)

Methode	Huidige situatie	Gewenste situatie	produktiestijging	
			Na 3 jaar	Na 5 jaar
Rijstpellerij	400	650	800	900
„Hullers”	400	650	1.200	1.600
Gestampt	5.200	4.700	4.900	5.000
Totaal	6.000	6.000	6.900	7.500

Naar schatting consumeren op Java de niet-producenten van rijst (30% van de bevolking) ongeveer 1.000.000 ton gestampte rijst, naast 400.000 ton importrijst en 600.000 ton mechanisch verwerkte rijst — dus in een verhouding van ongeveer 50 : 50 (gestampte: gepelde rijst). De plattelandsbevolking zou dan 4,4 mln. ton rijst consumeren, grotendeels gestampt.

Het is een verbazingwekkende prestatie, want 1 mln. ton is ongeveer 10 mln. fietsladingen, en de afstanden zijn

gemiddeld wel 100 kilometer. Het is niet te verwonderen dat dit mechanisme niet feilloos is en vermoedelijk is de importbehoefte op Java mede bepaald door stremmingen in de aanvoer uit het binnenland. Daar uit zich dat in een hogere rijstconsumptie en een verdringing van maïs en knolgewassen. Mede door erosie, maar ook door slechte afvoer, is zeker meer dan één miljoen hectares op Java en Madoera aan cultuur onttrokken. Vandaar de „gewenste situatie”-schets, waarbij 500.000 ton méér gepeld of „gehulled” wordt.

Bij een produktiestijging met resp. 15 en 25% (technisch haalbaar in 3 resp. 5 jaar) wordt de behoefte aan verwerkingsinstallaties zéér snel groter. Vandaar dat aan personeel van de Asian Development Bank de suggestie is gedaan om in 4 jaar tijds 4.000 kleine dieselmotoren te financieren — die de „huller” zouden kunnen drijven. Dit kost \$ 4 mln. en spaart zoveel technische maalverliezen dat het een lening op „harde voorwaarden” zou kunnen zijn. Er zijn zeker 4.000 Indonesische middenstanders die hier een lucratief bedrijf in kunnen vinden. Maar er is grote behoefte aan een verwerkings-technologisch instituut en een voorlichtingsapparaat t.b.v. het kleine industriële bedrijf. De bond van eigenaren van rijstpellerijen maakt zich sterk, de nodige herstelwerkzaamheden te kunnen financieren. Zoals de lezer ziet, is gerekend op een vrijwel stabiele „stamp-industrie”.

Natuurlijk is men er hiermee niet. Een recente missie van de Wereldbank raamde de behoefte aan nieuwe productiecapaciteit van ureum op 500.000 ton. De huidige fabriek van 100.000 ton wordt in twee etappes tot 300.000 ton uitgebreid. Dit vereist uiteraard een *grote* investering. Verder moet het bevoeiingsstelsel — zeker voor de potentieel hoog-producerende variëteiten, waaraan men werkt — worden hersteld en verbeterd. Ook dit vergt *grote* bedragen. Maar een belemmering is daarbij de verregaande ontbossing en het landbederf door afspoeling en uitputting. De Minister van Landbouw schat het areaal (in geheel Indonesië) bezet met „kwade grassen”, op 15 mln. hectares. De autoriteiten denken nu aan een arbeidsintensief herstelprogramma van bedorven grond, allereerst op Java, met een oppervlakte van 2 mln. hectares, waarvoor ik een inzet van 1 miljard mandagen — in een 10-15-jarige periode — noodzakelijk acht. Hiervoor is buitenlandse hulp („voedsel voor werk”) onontbeerlijk.

Werken van een dergelijke omvang vereisen een goed bestuurskorps, een zwaar versterkte plattelandsvoorlichting en sociaal-economische kadervorming. Ook hiervoor denkt men aan een snelle versterking van het apparaat. Hoewel dit laatste — door research en training — meer technische bijstand dan kapitaal vraagt, is het een enorme opdracht voor de Indonesische regering om dit gehele programma van produktieverhoging uit te voeren.

Het zou een fatale conclusie zijn te menen dat het winnen, op korte termijn, van de rijstproduktieslag een alternatief voor buitenlandse hulp zou zijn. Veeleer is het een noodzakelijke voorwaarde voor stabilisatie en ontwikkeling, die echter op zichzelf een belangrijke buitenlandse hulp aan kapitaal, voedsel, produktiemiddelen en technische bijstand vereisen.

De technische mogelijkheden zijn derhalve een uitdaging om een samenhangend ontwikkelingsprogramma uit te voeren.

E. de Vries
(Chalk Hill, Pa.)

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

De op de buitenlandse geldmarkten sinds begin november woedende stormen zijn ons land zonder beïnvloeding van betekenis voorbijgetrokken. De zeer omvangrijke bedragen aan kort kapitaal die zijn weggeloeid, in het bijzonder uit Frankrijk, maar ook uit andere landen, zijn voor een belangrijk deel in Duitsland terechtgekomen. In de periode van 1 tot en met 19 november (op 20 november werden op vele plaatsen de valutamarkten gesloten) zag dit land niet minder dan omstreeks \$ 2 mrd. of DM 8 mrd. toestromen, waarvan op één enkele dag het recordbedrag van \$ 800 mln. Ons land heeft in de week van 12 tot en met 18 november geen enkele beweging van de officiële goud- en deviezenreserves laten zien. Er bestond dus klaarblijkelijk geen afvloeiing maar ook geen toevloeiing. Over de afgelopen week zijn de cijfers van de weekstaat van de Nederlandsche Bank nog niet bekend, doch het zou verwondering wekken wanneer in deze periode het beeld sterk zou zijn veranderd.

Dit betekent, dat bij ons de binnenlandse factoren de ontwikkeling op de geldmarkt zijn blijven bepalen. Het teruglopen van de bankpapiercirculatie met een nog beperkt bedrag en vooral de daling van het Rijkstegoed bij de Nederlandsche Bank, voor een groot deel verband houdende met de maandelijkse uitkering van de Staat aan de gemeenten, hebben middelen naar de banken doen toestromen. Deze hebben hun kassen op het lage niveau van de laatste weken gehandhaafd en zij hebben een belangrijk bedrag op de bij de centrale bank opgenomen voorschotten afgelost. Deze liepen van f. 586 mln. op 11 november terug tot f. 263 mln. op 18 november. Enige reden om de daggeldrente te verlagen bestond er nog niet.

KAPITAALMARKT

Zeer belangrijke bedragen zijn ook dit jaar door de Bank voor Nederlandsche Gemeenten op de kapitaalmarkt opgenomen en naar de lagere overheid verder geleid. In de eerste drie kwartalen van 1968 werd onderhands f. 1.422 mln. opgenomen, terwijl op de publieke markt een beroep van f. 630 mln. werd gedaan. In totaal heeft de Bank dus meer dan f. 2 mrd. uit de markt genomen. Duide-

lijk ligt het accent op de onderhandse markt. Aan gemeenten en andere lichamen werd in de genoemde periode in totaal f. 1.855 mln. aangeboden.

De beleggingen van levensverzekeringmaatschappijen ontwikkelden zich in het eerste halfjaar van 1968 als volgt (in f. mln.):

	ultimo 1967	ultimo juni 1968
Vaste eigendommen	1.456	1.558
Hypotheek	4.260	4.422
Effecten	1.718	1.713
Leningen op schuldbekentenis	7.288	7.645
Polisbeleggingen	88	91
Overige beleggingen	291	403
Totaal	15.100	15.832

In de onderlinge verhoudingen tekenen zich de wijzigingen slechts zeer geleidelijk af. De beleggingen in effecten namen relatief iets af, nl. van 11,4% tot 10,8% van het totaal.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	15 nov. 1968	22 nov. 1968
Algemeen	374	466 — 359	460	464
Internationale concerns	514	687 — 495	676	682
Industrie	357	415 — 341	399	402
Scheepvaart	109	141 — 102	141	138
Banken en verzekering	185	229 — 179	229	229
Handel enz.	168	199 — 160	190	191

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹			
Kon. Petroleum	f. 155,60		f. 216,35 f. 191,40
Philips	f. 127,40		f. 167,50 f. 168,35
Unilever, cert.	f. 108,40		f. 127,45 f. 129,30
Zout-Organon	f. 160,—		f. 189,90 f. 195,—
Hoogovens, n.r.g.	f. 125,40		f. 107,25 f. 104,95
A.K.U.	f. 66,—		f. 114,15 f. 119,15
AMRO-Bank	f. 47,20		f. 64,80 f. 64,90
Nat. Nederlanden	619		783 775
K.L.M.	f. 276,—		f. 219,40 f. 220,85
Robeco	f. 228,40		f. 255,50 f. 257,90

New York			
Dow Jones Industrials	905		966 967
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ² ..	6,27		6,49 6,47
Aandelen: internationalen ² ..	4,0		
lokale ² ..	4,2		
Disconto driemaands schatkist- papier	4½		4½ 4½

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

Vraag eens proefnummers aan
voor uw kennissen
die „E.-S.B.” nog niet kennen

Meebetalen aan sociale verzekeringen. Stichting Stuurgroep Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek, Noordwijk aan Zee 1968, 52 blz. + bijlagen en summary, f. 9,75.

In dit rapport wordt het resultaat weergegeven van een onderzoek (in opdracht van de uitgeefster ingesteld door het Instituut voor Arbeidsvraagstukken van de Katholieke Hogeschool te Tilburg) naar de bereidheid van de Nederlandse verplicht-verzekerde werknemer. Om mee te betalen aan de premies voor sociale verzekeringen en naar de factoren, die op deze bereidheid tot meebetalen van invloed zijn. Daartoe werden 982 werknemers met een inkomen beneden de loongrens bij dit onderzoek betrokken.

Uit de verzamelde antwoorden is gebleken, dat de werknemers positief staan tegenover de sociale verzekeringen waarover vragen gesteld zijn. Dit waren de ziektewet, de ongevallenwet, de werkloosheidswet en de AOW. De genoemde positieve instelling uit zich in een ruim verspreide bereidheid tot meebetalen aan de premies voor deze wetten.

Over dit meebetalen aan de premies voor de sociale verzekeringen bestaan verschillende opvattingen (ideologieën). Opvattingen die in het kort omschreven kunnen worden met:

- werkgevers en werknemers hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een goede uitvoering van de sociale verzekeringen;
- het moet de werknemers duidelijk zijn, dat zij naast rechten ook financiële verplichtingen hebben;
- het meebetalen aan de premie werkt kostenbesef in de hand;
- de gemeenschap is moreel gebonden zorg te dragen voor degenen, die buiten hun schuld niet langer in staat zijn te werken (solidariteitsgedachte).

In hoeverre zijn deze opvattingen in de hedendaagse praktijk van de sociale verzekeringen nog realiteit? Door de ondervraagde werknemers wordt het medeverantwoordelijk zijn in ieder geval nominaal erkend. Dit komt tot uitdrukking in de bereidheid tot meebetalen. Men staat niet onverschillig tegenover de kosten verbonden aan de sociale verzekeringen; inzicht in deze

kosten heeft men echter nauwelijks of niet. Een zekere mate van solidariteit en loyaliteit kan afgelezen worden uit het feit, dat misbruik maken van de sociale verzekeringen vrijwel unaniem wordt veroordeeld en uit het feit, dat men een positieve houding heeft t.a.v. controlerende instanties of functionarissen. Daartegenover staat de tendens bij een deel van de respondenten om het complex van sociale voorzieningen sterk vanuit het werknemersstandpunt en -belang te beoordelen. Een conclusie zou kunnen zijn, dat men zich niet sterk interesseert voor de opzet en het functioneren van het stelsel van sociale verzekeringen, dat men hiervoor ook de noodzakelijke kennis mist, maar dat men wel vertrouwen stelt in het geheel en in het uitvoeringsapparaat. De neiging tot conformeren aan het feitelijke overheerst.

De bereidheid tot meebetalen wordt groter naarmate men een hoger inkomen heeft, ouder is, meer opleiding heeft genoten, op een hoger niveau werkzaam is, langer in dienst is bij een bedrijf en indien men gezinshoofd is. Het beter geïnformeerd zijn over zaken betreffende de sociale verzekeringen en een ruimer gebruik van informatiebronnen gaat samen met een grotere bereidheid tot meebetalen. De grotere bereidheid tot meebetalen gaat eveneens samen met de voorkeur om geen verandering aan te brengen in het geldingsbereik van de onderzochte verzekeringswetten. De bereidheid tot meebetalen van de premie kent haar grenzen. Bij de AOW-premie is dit zeer zeker het geval. De helft van de respondenten vindt hier de eigen bijdrage in verhouding tot de opbrengsten te hoog.

Onroerend goed. Opstellen, geschreven ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Broederschap der Notarissen in Nederland, onder redactie van Mr. Ph. A. N. Houwing. AE. E. Kluwer, Deventer 1968, 416 blz.

Op 7 november jl. werd officieel het feit herdacht dat 125 jaar geleden de Broederschap der Notarissen in Nederland werd opgericht. Ter gelegenheid daarvan verscheen deze jubileumbundel, gewijd aan het „onroerend goed”, dat immers een zeer grote plaats

inneemt in de notariële praktijk. De bundel bevat achttien opstellen, van achtereenvolgens Mr. H. Broekema Jr., P. L. Dijk, Prof. Dr. B. de Goede, Prof. Mr. P. de Haan, Prof. Dr. J. F. Haccoû, Prof. Mr. H. J. Hofstra, Prof. Dr. J. Horring, Mr. J. M. Kan, Mr. A. G. Lubbers, Prof. Mr. E. A. A. Lujten, Prof. Mr. A. Pitlo, Prof. Mr. J. M. Polak, Prof. Dr. J. A. Ponsioen, Prof. Mr. H. Schuttevâer, Prof. Mr. J. van Soest, Prof. Mr. P. A. Stein, J. J. M. de Vries en Prof. Mr. W. J. I. van Wijmen.

‡ Van de behandelde onderwerpen noemen wij o.a.: hypotheek, waarde, waardebeoordeling en waardevermeerdering, eigendomsoverdracht, eigendom in het huwelijksvermogensrecht, inkomstenbelasting, appartementenrecht, onteigeningsprocesrecht.

A. B. Frielink: Inleiding tot de automatische informatieverwerking. Agon Elsevier, Amsterdam 1968, 118 blz., f. 16,50.

De auteur — buitengewoon hoogleraar in de administratieve organisatie — en de controleleer alsmede de methodologie van de automatische informatieverwerking aan de Universiteit van Amsterdam — richtte deze „Inleiding” op de wensen van de computer-gebruiker, voor wie slechts bepaalde grondslagen van betekenis zijn en die waarschijnlijk minder belangstelling heeft voor de — met name — elektronische principes die van de computer zelf de basis vormen. Relatief veel aandacht is besteed aan de grondslagen van de programmering, uitgaande van een fictieve computer, zonder dat er naar gestreefd is het niveau van een programmeursopleiding te benaderen.

Prof. Dr. A. de Block: Geprogrammeerde instructie. Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij Antwerpen / Universitaire Pers Rotterdam, 1968, 213 blz., f. 26.

Een van de meest revolutionaire technieken in de „onderwijsvernieuwing” is de zgn. geprogrammeerde instructie. Een (niet-geprogrammeerde) schets en poging tot evaluatie van deze onderwijstechniek is dit boek van de

Gentse hoogleraar De Block. Het boek is vooral geschreven voor leerkrachten in de meest ruime zin van het woord.

Inhoud in hoofdlijnen: Inleiding — Beknopte geschiedenis — Grondslagen en principes — Soorten — Leermachines — Programma's in boekvorm — Gepubliceerde programma's — Experimentele resultaten — Didactische evaluatie van de huidige G.I. — Didactische heroriëntatie van de G.I. — Een aangepaste techniek van programmeren — Toepassingsgebieden — Algemeen besluit.

Dr. L. Bak: Parkeren in Nederland. J. A. Boom en Zoon, Meppel 1968, 199 blz., f. 14,50.

„Het parkeren vraagt een ordening, vanuit *achtergronden* en wel op een moment voordat onze steden ten gronde dreigen te worden gericht. Parkeren vraagt ook het besef dat het verschaffen van stallingruimte aan een brok roerend goed een volstrekt gezonde stedelijke dienstverlening is, welke naar rato dient te worden gehonoreerd.”

Aldus Ir. H. M. Goudappel in zijn Ten Geleide bij dit boek, welks auteur als planoloog/demograaf werkzaam is aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Voorts is hij directeur van de afdeling planologie van het Centraal Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf.

In dit boek is gepoogd een zo veel mogelijk samenhangende belichting te geven van de verschillende facetten, welke het parkeervraagstuk kent. Een specifiek vaktechnische benadering vanuit een bepaald gezichtspunt ontbreekt daarom.

In het eerste deel wordt *het probleem*

geschetst: hoe het historisch is gegroeid; hoe de parkeerbehoefte en het parkeervolume kunnen worden gemeten; hoe een inzicht in het parkeergedrag kan worden verschaft. Het tweede deel gaat over *de middelen*: de parkeervoorzieningen naar type ingedeeld en de diverse, door tal van tekeningen geïllustreerde, manieren van het parkeren op straat, op terreinen en in gebouwen. Het derde deel heet *de oplossing*: de doelstelling en middelen van het parkeerbeleid; de financiering en exploitatie van parkeervoorzieningen; drie varianten van de oplossing van het parkeervraagstuk in de binnenstad, de normen voor de parkeerbehoefte.

Mede door de vele instructieve illustraties van mogelijke oplossingen is dit boek een nuttige handleiding voor een ieder, die betrokken is bij de oplossing van het parkeerprobleem.

Joël Dean: Kapitaalprogrammering in de onderneming. Bewerking en vertaling van „Capital Budgeting” door Dr. F. W. C. Blom. Universitaire Pers Rotterdam / Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij Antwerpen, 1968, 200 blz., f. 15.

Dean's bekende studiewerk dateert van 1950. De vertaler heeft er naar gestreefd de typische Amerikaanse ondernemerstaal zo letterlijk mogelijk te vertalen en de eigen stijl ervan zo veel mogelijk te bewaren. Dr. Blom heeft hier en daar kanttekeningen toegevoegd, enerzijds om misverstanden die voor een Nederlands publiek zouden kunnen rijzen te voorkomen, anderzijds om aanvullingen te geven ten aanzien van inzichten die na het

verschijnen van het oorspronkelijke boek tot ontwikkeling zijn gekomen.

Inhoud: Voorwoord van de bewerker — Inleiding — Vraag naar kapitaal — Kapitaalvoorziening — Kapitaaldistributie — Classificatie van investeringen — Vervangingsinvesteringen — Uitbreidingsinvesteringen — Produktinvesteringen — Strategische investeringen — Cyclische investeringspolitiek — Aanhangsel: desinvestering.

Jan. E. Berglund en Lars Halldén: Operationele analyse (Vad är operationsanalys. Vert. door B. Prakken-Noréén). Agora Bibliotheek. Agon Elsevier, Amsterdam 1968, 167 blz., f. 23,50.

Inhoud in hoofdlijnen: Wat houdt operationele analyse in? — Modelbouwen — Cybernetica — Wachtijdtheorie — Sequentiemodellen — De Monte Carlo-methode — Lineaire programmering — Dynamische programmering — Voorraadtheorie — Netwerkplanning — Speltheorie — De toekomst van de operationele analyse — Literatuur — Register.

Douglas McGregor: De menselijke kant van het ondernemen (The human side of enterprise). Serie: bouwstenen voor het bedrijfsleven. Tweede druk, N. Samsom, Alphen aan den Rijn 1968, 196 blz., ing. f. 12,50.

Van de Nederlandse vertaling van dit bekende boek verscheen nu een tweede druk. McGregor geeft de resultaten weer van zijn onderzoek naar de vele gangbare maar tegenstrijdige veronderstellingen ten aanzien van de wording van de manager.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Tweemaandelijks tijdschrift onder redactie van
Prof. B. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. Th. C. M. J. van de Klundert,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. E. W. Rutten,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. J. Zijlstra.

★

Erevoorzitter: Prof. G. M. Verrijn Stuart.

★

Abonnementsprijs f. 36; voor studenten f. 18.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door de uitgevers

DE ERVEN F. BOHN - HAARLEM

Economisch Drs. zoekt

vertaalwerk: E-N, D-N

Brieven onder nr. ESB 48-1 bureau van dit blad

Het

**CENTRAAL REGISTRATIEKANTOOR
DETAILHANDEL - AMBACHT**

zoekt een

STATISTISCH MEDEWERKER

die kan uitgroeien tot een leidinggevende stafmedewerker.

Gevraagd :

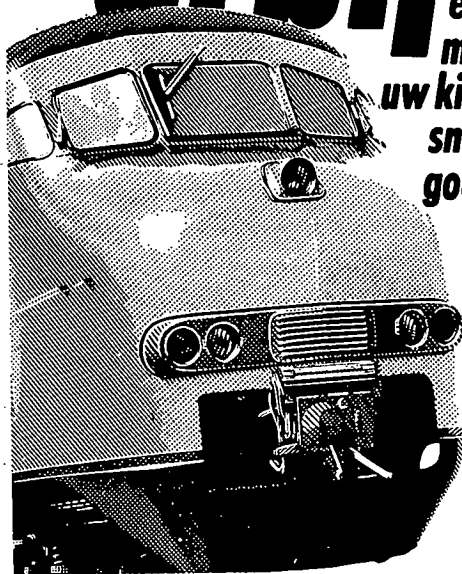
- middelbare schoolopleiding
- organisatorische en administratieve ervaring (bij voorkeur op het gebied van ponskaartenadministratie)
- statistische vorming
- contactuele geschiktheid.

Leeftijd tot 35 jaar.

Schriftelijke sollicitaties met volledige inlichtingen worden gaarne ingewacht bij de directie van het Centraal Registratiekantoor Detailhandel - Ambacht, Koninginnegracht 97, Den Haag.

Neem de trein erbij

**en
maak
uw kilometers
sneller
goedkoper!**

Ergens vandaan, ergens heen. Dat is een reis. De trein is een reismogelijkheid. Minstens elk uur stopt hij op uw station en brengt u direct of met een overstapje naar uw bestemming. Veilig en vlug draaien de kilometers onder de wielen weg. Ruim een half miljoen klanten per dag.

Ergens vandaan, ergens heen. Veilig, vlug en... niet duur!

Minder dan 5 cent* per kilometer

Dat is de prijs die u bij een retour betaalt en... verder geen rente en afschrijving, verzekering, onderhoud, parkeergelden en hoe al die minder opvallende maar niet minder reële bijkomende kosten van eigen vervoer heten. Een spoorkaartje is geen ijsberg, waarvan negentiende onder water steekt.

*Boven de 160 km maar 3 cent!!

Tip voor forensen

Forenst u? Dan is een maandtrajectkaart verreweg 't voordeligst. Neem Amsterdam-Hilversum - 29 kilometer. Een maandtrajectkaart kost f 51.30. Wanneer u 22 keer op en neer reist, kost u dat precies 4 cent per kilometer. Weet u een goedkopere en snellere manier?

Tweepersoons- dagkaart voor f30.-

Met een dagkaart van f 30.- kunt u samen een hele dag door ons land reizen. Wilt u met meer mensen op stap? Iedere reisgenoot meer kost maar f 5.-. Twee kinderen van 4 tot en met 9 jaar gaan voor één persoon door. Dagkaarten zijn onbeperkt geldig op zaterdag en zondag. Maandag tot en met donderdag geldig van 9 uur 's morgens af. Alleen op vrijdag gelden deze kaarten niet. Vergeet niet uw identiteitsbewijs mee te nemen.

Natuurlijk kunt
u met giro- of
bankcheque
betalen!

Avond- retours

Even een bezoekje, even samen uit. Voor de reiskosten hoeft u het niet te laten. Voor de treinen na 6 uur 's avonds* betaalt u voor een retour de prijs van een enkele reis + een kwartje! Niet op vrijdag- en zondagavond. Maar zaterdag en de rest van de week - hartelijk welkom!

*De verkoop begint om kwart voor zes!

Dagabonnement: voor f 20.- een hele dag reizen

Voor f 20.- koopt u een dagabonnement en heel Nederland ligt voor u open. Is één dag te kort? Dit abonnement kunt u tot 4 dagen verlengen. Iedere dag extra kost maar f 5.- meer. Vergeet niet uw identiteitsbewijs mee te nemen.

Voordeel voor bedrijven

Wist u dat er ook algemene abonnementen voor 2 personen bestaan, die ze afwisselend kunnen gebruiken? f 1520.- per jaar. En onpersoonlijke algemene abonnementen, bruikbaar voor ieder staf lid dat even de trein wil nemen? Voor f 2200.- per jaar parkeert u deze alle-manswagons in de la van uw secretaresse.

Voordeel voor de „nu-en-danner”

Als u vrij geregeld maar niet dagelijks per trein reist, bent u goed uit met een vastrechtkaart van f 25.-. Die geeft u 50% korting op enkele reizen en 30% op retours. Met 2 retours 1e klasse Groningen-Den Haag heeft u uw vastrecht er al uit!

Maandtrajectkaart of scholierenkaart? Half geld in 't weekend

Een maandtrajectkaart of scholierenkaart is ook in 't weekend voordelig. Op zaterdag en zondag kunt u ermee voor de helft van de enkele-reis prijs reizen. Waarheen u wilt.

Vraag gratis identiteitsbewijs voor alle abonnementen, dagkaarten en vastrechtkaarten. Neem een pasfoto mee.

Voor f 3.50 dagelijks 2800 treinen!

Paspoort voor Nederland. Ons bedrijf heeft ruim 10.000 stam-gasten, die voor f 107.- per maand - f 160.- in de eerste - hun reisproblemen oplossen. Voor wie, gewoon als toerist, óók eens wil weten hoe je je voelt als elke trein naar elke bestemming voor je openstaat, is er het 8-daags kriskras-abonnement voor f 40.-. Vorig jaar werd het door 67.000 zwerfgrage klanten uitgebuit. Het kostte hun in doorsnee minder dan 2 - ja tweé-cent per kilometer! Kinderen half geld.

Weekend- retours

Wilt u zaterdag ergens heen en zondag terug? Dan betaalt u de prijs van een dagretour plus een gulden. Voor kinderen van 4 tot en met 9 jaar hoeft u slechts de helft van de dagretourprijs - plus die gulden - te betalen.

Voor een onzer relaties, een middelgrote industriële en handelsonderneming in het westen des lands zoeken wij ter versterking van de huidige tweehoofdige directie een

Marketing Directeur

Het artikelpakket van deze op zijn gebied vooraanstaande onderneming is groot en gevarieerd; het omvat technische produkten zowel als gebruiksartikelen voor de consument. De onderneming, die drie productiebedrijven en 300 medewerkers heeft, beweegt zich zowel op de binnenlandse als op de Europese markt.

De Marketing Directeur zal de volledige verantwoordelijkheid krijgen voor het formuleren en realiseren van de marketing doelstellingen en zal leiding geven aan alle marketing activiteiten in binnen- en buitenland.

Hij coördineert en stimuleert de onder hem ressorterende afdelingen aan het hoofd waarvan Produktgroepmanagers staan.

Aan de verdere uitbouw van de marketing-organisatie zal tevens aandacht moeten worden besteed.

Wij zoeken contact met geïnteresseerden die kunnen aantonen voor deze topfunctie het noodzakelijke niveau en de brede ervaring te bezitten.

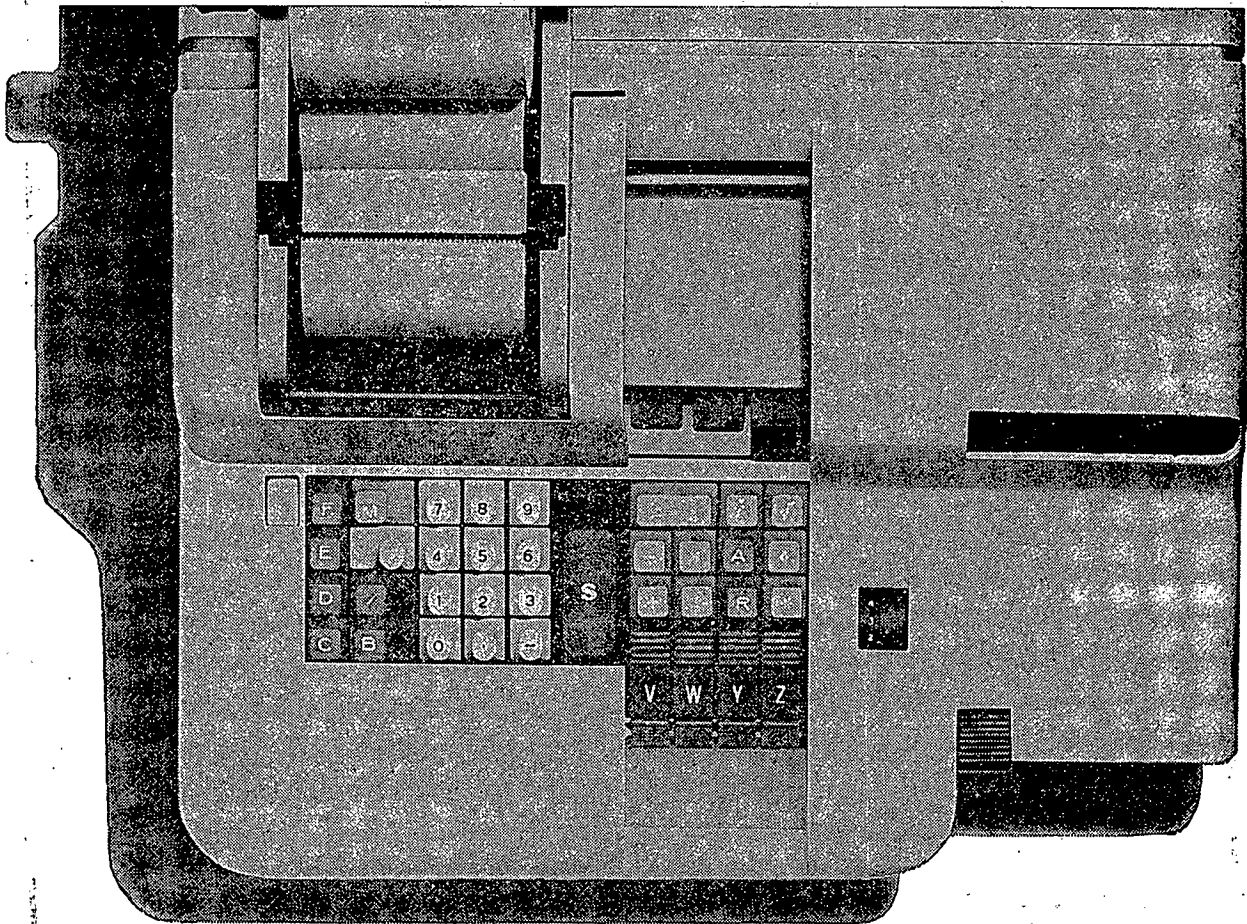
Wij kunnen ons voorstellen dat een academisch gevormde econoom met een meerjarige marketingpraktijk of een ingenieur met ruime commerciële ervaring bij een onderneming van formaat, belangstelling zou hebben, maar ook een praktijkman van allure zou kunnen reflecteren.

Leeftijd tussen ongeveer 35 en 40 jaar.

Belangstellenden wordt verzocht een met de hand geschreven sollicitatie te zenden aan Drs. A. F. van Vlijmen, Directeur N.V. Esplan, Amsterdam, die gemachtigd is contacten te leggen en aan serieuze gegadigden de nodige informatie te verschaffen.

N.V. Esplan, Adviesbureau voor Essentiële Planning der Marketing,
Willemsparkweg 52, Amsterdam.

OLIVETTI PROGRAMMA 101: een computer op uw bureau

Met zijn geringe afmetingen en de bedieningseenvoud van een kantoor-machine, biedt de Olivetti Programma 101 u alle essentiële voordelen van elektronisch rekenen, waar tot nu toe grotere apparaten voor nodig waren. Namelijk: snelheid, logica, programmeer-mogelijkheden en afleesvoorzieningen. Het is bovendien de eerste tafelcomputer die een programma kan registreren op magnetische kaarten. Waar de gewone rekenmachine ontoereikend en de grote machine minder gewenst is, vindt de Olivetti programma 101 precies zijn bestemming. Voor wetenschappelijk onderzoek en technische berekeningen. Voor administratieve en statistische doeleinden.

OLIVETTI NEDERLAND N.V.
's-Gravenhage

Samsom Research biedt u een nieuwe carrièremogelijkheid

Wat doet Samsom? Samsom geeft boeken, losbladige documentatie en tijdschriften uit voor ondernemingen, onderwijsinstellingen en overheidsorganen. Samsom maakt en verkoopt ook administratie-systemen en organisatiëhulpmiddelen. En levert complete kantoor- of schoolinrichtingen. Het (grote) computercentrum van Samsom verleent diensten aan meer dan 400 gemeenten en aan onderwijsinstellingen en bedrijven. Kortweg: Samsom heeft meer dan 800 medewerkers en levert meer dan 20.000 verschillende artikelen. Het is een gezonde expansieve onderneming met een jaarlijks groeiende omzet.

Wat is Samsom Research? Meer dan 30 medewerkers op stafniveau zijn in verschillende sectoren dagelijks bezig met het verbeteren van bestaande produkten, met speuren ontwikkelingswerk voor nieuwe produkten en met voorbereidende research voor nieuwe activiteiten van de onderneming. Voor Samsom Research werken mensen met een 'jonge' mentaliteit, constructieve puzzelaars met researchbloed. Inventieve mensen die een vak beheersen en met plezier vasthoudend naar iets nieuws toewerken.

Voor de sector bureau-efficiency hebben wij behoefte aan

administratief-organisatorische medewerkers

Wij verwachten van deze medewerkers dat zij feeling hebben voor efficiency en goede werkmethoden. Hun taak zal zijn nieuwe administratiesystemen en de formulieren daarvoor te ontwikkelen. Voor deze creatieve kant van het werk geven wij een goede opleiding en begeleiding. De carrièremogelijkheden voor mensen die administratiesystemen kunnen uitdenken en ontwikkelen zijn uiterst gunstig.

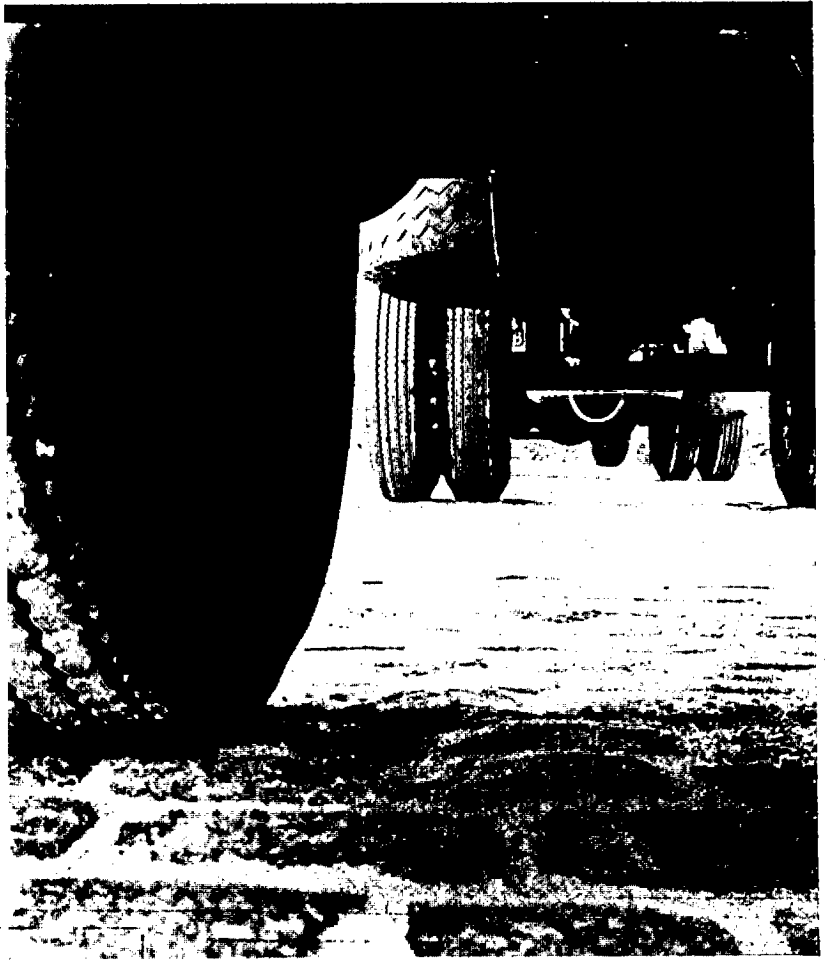
Kandidaten voor deze functie moeten minimaal een middelbare schoolopleiding plus M.B.A. of S.P.D. hebben. Zij moeten voorts goed met anderen kunnen samenwerken en een zeer behoorlijke mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid hebben.

Leeftijd bij voorkeur tussen 25 en 35 jaar.

Wij bieden een goed aanvangssalaris en goede vooruitzichten.

Wij nodigen u uit uw sollicitatiebrief te zenden aan de afdeling Personeelszaken van N. Samsom nv, Wilhelminalaan 1 te Alphen aan den Rijn.

 SAMSOM

ÚW RISICO DRAGEN WIJ SÁMEN

Wij zijn werkgevers. Bij elk transport lopen wij groot risico, dat wij alléén niet kunnen dragen. Daarom dragen we het sámen. Wij verzekeren elkaar. Onderling.

Wij doen de premies in een gezamenlijke pot. Heeft iemand transportschade? De premiepot stelt hem schadeloos. En wat er overblijft in de pot krijgen we terug.

Zo'n onderlinge verzekering is dus een economische maatregel waar we juist in deze tijd heel tevreden mee zijn! Zo wordt het risico van de één de zekerheid van allen.

Naast een vereniging die transportrisico's verzekert hebben we ook nog

verenigingen van werkgevers om risico's van brand, storm, molest, W.A., pensioen en invaliditeit te verzekeren. Elk apart; men kan lid zijn van de ene vereniging, zonder lid te moeten zijn van de andere.

Samen hebben we één administratie en één centraal beheer - dat is goedkoper natuurlijk. Ook in dit Centraal Beheer-C.B.-zijn we eigen baas.

En bij schade blijkt wel hoe prettig dat "onderlinge" karakter is: elk van ons heeft belang bij een aangename schaderegeling.

Kan nu elke werkgever zomaar lid worden van zo'n vereniging? In principe

wel. Maar het C.B. moet - in het belang van de leden - wél selecteren.

Niet dat er gelet wordt op een "klinkende naam" een goed eenmansbedrijf, een florerende middelgrote onderneming waarden wij net zo hoog. Er zijn wel "klinkende namen" onder onze leden. Sommigen zijn al meer dan een halve eeuw lid.

In die jaren hebben de "onderlingen" bij C.B. zich met gezonde reserves sterk gemaakt.

Als u zélf aan het hoofd staat van een onderneming, dan doet u er goed aan eens te praten met Centraal Beheer. Uw risico's kunnen we samen gemakkelijk dragen.

C.B.

CENTRAAL BEHEER VAN ONDERLINGEN VOOR VERZEKERING TEGEN BRAND- EN BEDRIJFSSCHADE, MOLEST EN STORM, WETTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID, AUTOMOBIELEN, TRANSPORTRISICO'S EN VOOR PENSIOENVERZEKERING, ALSMEDE DIENSTVERLENING D.M.V. ELEKTRONISCHE APPARATUUR, BOS EN LOMMERPLANTSOEN I AMSTERDAM-W. TEL. 13 49 71 POSTBUS 8400.

de rijksoverheid vraagt

voor het **Centraal Bureau voor de Statistiek**
te 's-Gravenhage

ter versterking van de wetenschappelijke staf van verschillende afdelingen

economen vac. nr. 8-4509/0936

voor de afdeling Handelsstatistieken (binnenlandse handel en dienstverlening), bij voorkeur met bedrijfseconomische specialisatie;

voor de afdeling Nationale Rekeningen (macro-economische samenhangen o.a. in de volkshuishouding), bij voorkeur algemene economische studierichting; ook nog niet afgestudeerden kunnen solliciteren;

voor de afdeling Gezondheidsstatistieken (economische consequenties van ziekten en ongevallen);

voor de afdeling Culturele Statistieken (financieel-economische onderwijsstatistieken; uitbouw statistieken m.b.t. groei, rendement en opleidingsduur van voortgezet en wetenschappelijk onderwijs); voor laatstgenoemd object is plaatsing van een socioloog eveneens mogelijk.

econometristen vac. nr. 8-4509/0936

voor het Bureau Statistische Analyse (econometrische studies en mathematisch-statistische adviezen t.b.v. de verschillende afdelingen en andere instellingen); voor een der functies kan een econoom of wiskundige in aanmerking komen.

sociologen of sociaal-economen vac. nr. 8-5307/0936

voor de afdeling Bevolkingsstatistieken (o.m. demografische analyses en bevolkingsprognose);

voor de afdeling Sociale Statistieken (structurele ontwikkeling van lonen en andere arbeidskosten; onderzoek naar de sociale positie van de gehandicapte); voor laatstgenoemd object is plaatsing van een sociaal-psycholoog ook mogelijk.

Enige ervaring bij de voorbereiding van grotere onderzoeken is gewenst.

Salaris afhankelijk van leeftijd, ervaring e.d. tot f 2108,- per maand; ruime promotiemogelijkheden aanwezig.

voor het **Overheids Computercentrum (R.M.A.)**

econoom (bedrijfseconomische richting) vac. nr. 8-3596/0936

die de gelegenheid krijgt zich door studie en opleiding volledig in te werken in de mogelijkheden en ontwikkelingen op het gebied van de automatisering der bestuurlijke informatieverwerking, in het bijzonder m.b.t. het ontwerpen van in de verwerkingsprocessen geïntegreerde controlesystemen.

Na deze oriëntatieperiode zal hij worden aangesteld als

HOOFD STAFBUREAU CONTROLE

In deze functie wordt hij geassisteerd door 1 of 2 medewerkers, belast met de opzet en uitvoering van de informatiebeveiliging.

Vereist: doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting).

Leeftijd max. 35 jaar. Ook zij die binnenkort afstuderen, kunnen solliciteren.

De R.M.A. is thans gevestigd te 's-Gravenhage, maar zal binnen 2 jaar worden verplaatst naar Apeldoorn.

Kandidaten dienen bereid te zijn t.z.t. daarheen te verhuizen. Voor het verkrijgen van woonruimte wordt medewerking verleend.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacatürenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de **Rijks Psychologische Dienst**, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering